

INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

Anatolii ROJCO
Ecaterina HEGHEA

EVOLUȚIA SISTEMULUI DE PENSII DIN REPUBLICA MOLDOVA: INOVAȚII LEGISLATIVE ȘI NORMATIVE

Studiu analitic

Chișinău, 2022

CZU: 364.35(478)

R 67

*Recomandat spre editare de către Consiliul Științific
al Institutului Național de Cercetări Economice,
proces verbal nr. 2 din 8 aprilie 2022.*

Autori:

ROJCO Anatolii, dr., conf. cerc., cercet. șt. coord., INCE

HEGHEA Ecaterina, drd., cercet. șt., INCE

Recenzenți:

LIVIȚCHI Oxana, dr. conf. univ., UCCM

SAVELIEVA Galina, dr., conf. cercet., INCE

Redactor: POPA Lidia

Fotografia de pe copertă oferită de HEGHEA Ecaterina

Studiul analitic a fost elaborat și finanțat în cadrul Proiectului Program de Stat 20.80009.0807.29 „Perfecționarea mecanismelor de aplicare a instrumentelor inovatoare orientate spre creșterea durabilă a bunăstării populației Republicii Moldova” (2020-2023), înregistrat în Registrul de stat al proiectelor din domeniul științei și inovării din Republica Moldova.

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Rojco, Anatolii.

Evoluția sistemului de pensii din Republica Moldova: inovații legislative și normative : Studiu analitic / Anatolii Rojco, Ecaterina Heghea ; Institutul Național de Cercetări Economice. – Chișinău : INCE, 2022. – 88 p. : fig., tab.

Cerințe de sistem: PDF Reader.

Adnot. paral.: lb. rom., engl. – Referințe bibliogr.: p. 78-87 (50 tit.).

ISBN 978-9975-3530-6-9 (PDF).

364.35(478)

R 67

ISBN 978-9975-3530-6-9 (PDF).

<https://doi.org/10.36004/nier.2022.978-9975-3530-6-9>

© Rojco Anatolii, Heghea Ecaterina, 2022

© INCE

ADNOTARE

Actualitatea. Modernizarea sistemului de pensii presupune atât perfecționarea principiilor de funcționare a acestuia, cât și modificarea corespunzătoare a normelor de pensii. În aceste scopuri, este indicat de a utiliza experiența străină și, în primul rând experiența europeană de reformare a sistemelor de pensii. Totodată, este necesar să se țină cont de diferențele existente dintre sistemele de pensii ale țărilor UE și sistemul de pensii al Republicii Moldova, precum și de particularitățile de dezvoltare ale celui din urmă. Aceasta determină necesitatea evaluării evoluției sistemului de pensii în Republica Moldova, identificarea tendințelor de modificare a normelor de pensii, determinate de implementarea actelor legislative și normative corespunzătoare.

Obiectivul cercetării constă în evaluarea inovațiilor legislative și normative și a impactului acestora asupra evoluției principalelor caracteristici ale sistemului de pensii din Republica Moldova.

În prezentul studiu analitic au fost utilizate următoarele **metode:** monografică, analogiilor, comparației, statistică etc.

Rezultatele cercetării. S-a stabilit că evoluția sistemului de pensii al Republicii Moldova este rațional să fie împărțită în trei etape: prima etapă – de la 1.01.1991 până la 1.01.1999 „Formarea sistemului național de pensii”, a doua etapă – de la 1.01.1999 până la 1.01.2017 „Includerea principiilor de asigurare în funcționarea sistemului de pensii”, a treia etapă – de la 1.01.2017 până în prezent „Modernizarea sistemului de

pensii”. În cadrul cercetării au fost evaluate actele legislative și normative, adoptate în fiecare etapă a evoluției sistemului de pensii. A fost analizată influența acestor acte asupra dinamicii principalilor indicatori ale sistemului de pensii – numărului de beneficiari ai diferitelor categorii de pensii, structurii acestora, cuantumurilor medii lunare nominale ale diferitelor categorii de pensii, conținutului lor real, pensiei minime pentru limită de vârstă. În concluzie, putem menționa că implementarea inovațiilor legislative și normative a avut un efect benefic asupra sistemului de pensii al Republicii Moldova – acesta a început să se bazeze mai mult pe principiile de funcționare a sistemelor de pensii din țările Uniunii Europene, pe de o parte, și a contribuit la o creștere semnificativă a nivelului de asigurare cu pensii a populației țării, pe de altă parte.

Cuvinte cheie: sistem de pensii, etape de dezvoltare a sistemului de pensii, categorii de pensii, număr al pensionarilor, vârstă de pensionare, stagiul de cotizare, cuantum al pensiei medii lunare, pensie minimă pentru limită de vârstă, coeficient de indexare a pensiilor.

ANNOTATION

Actuality. The modernization of the pension system requires the improvement of both its operating principles and the corresponding changes in the pension norms. For these purposes, it is appropriate to use foreign experience and, above all, European experience in reforming pension systems. At the same time, it is necessary to take into account the differences between the pension systems of the EU countries and the pension system of the Republic of Moldova, as well as the developmental characteristics of the last one. This determines the need to assess the evolution of the pension system in the Republic of Moldova, to identify trends in changing pension norms, caused by the implementation of the relevant legislative and normative acts.

The objective of the research is to evaluate the legislative and normative innovations and their impact on the evolution of the main features of the pension system in the Republic of Moldova.

The following **methods** were used in the analytical study: monograph, analogies, comparison, statistical, etc.

Research results. It was established that the evolution of the pension system of the Republic of Moldova is reasonable to be divided into three periods: the first stage – from 1.01.1991 to 1.01.1999 - „Formation of the national pension system”, the second stage – from 1.01.1999 to 1.01.2017 - „Inclusion of insurance principles in the functioning of the pension system”, the third stage – from 1.01.2017 until now - „Modernization of

the pension system”. The evaluation of the legislative and normative acts adopted at each stage of the evolution of the pension system was carried out. Their influence on the dynamics of the main indicators of the pension system was analyzed - the number of beneficiaries of different categories of pensions, their structure, the average monthly nominal amounts of different categories of pensions, their real content, the minimum old-age pension. It was concluded that the implementation of legislative and normative innovations has had a beneficial effect on the pension system of the Republic of Moldova - it has begun to focus more on the principles of functioning of pension systems in the countries of the European Union, on the one hand, and on the other hand, it has contributed to a significant increase in the level of pension insurance of the country's population.

Keywords: pension system, stages of development of the pension system, categories of pensions, number of pensioners, retirement age, contribution period, amount of average monthly pension, minimum old-age pension, pension indexation coefficient.

SUMAR

INTRODUCERE	11
ETAPA I. FORMAREA SISTEMULUI NAȚIONAL DE PENSII	14
ETAPA II. INCLUDEREA PRINCIPIILOR DE ASIGURARE ÎN FUNCȚIONAREA SISTEMULUI DE PENSII.....	24
ETAPA III. MODERNIZAREA SISTEMULUI DE PENSII	55
ÎNCHEIERE.....	75
REFERINȚE BIBLIOGRAFICE.....	78

ABREVIERI

BASS – Bugetul Asigurărilor Sociale de Stat

BNS – Biroul Național de Statistică

CNAS – Casa Națională de Asigurări Sociale

EUROSTAT – Biroul de Statistică al Uniunii Europene

HG – Hotărârea Guvernului

IPC – Indicele prețurilor de consum

pers. – persoane

PIB – Produsul intern brut

p.p. – punct procentual

PPC – paritatea puterii de cumpărare

UE – Uniunea Europeană

IPC – Indicele prețurilor de consum

OCDE – Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică

TABELE

Tabelul 1. Dinamica cuantumurilor pensiilor nominale și reale în anii 1991-1998

Tabelul 2. Calculul coeficientului de indexare a pensiilor, %

Tabelul 3. Numărul beneficiarilor de pensii pe categorii (la sfârșitul anului), pers.

Tabelul 4. Cuantumul nominal și real mediu lunar al pensiei în Republica Moldova

Tabelul 5. Mărimea pensiei minime pentru limită de vârstă și numărul beneficiarilor acesteia în Republica Moldova (la sfârșitul anului)

Tabelul 6. Dinamica numărului de beneficiari de pensii și cuantumul mediu al pensiilor

Tabelul 7. Perioadele de reexaminare a pensiilor din Republica Moldova

Tabelul 8. Majorarea vârstei de pensionare în Republica Moldova (ani, luni)

Tabelul 9. Raportul dintre durata activității de muncă și viața la pensie în țările OCDE și Republica Moldova, %

FIGURI

Figura 1. Sursele de finanțare a plăților de pensii

Figura 2. Dinamica numărului de pensionari din Republica Moldova, mii pers.

Figura 3. Structura numărului beneficiarilor de pensie din Republica Moldova, %

Figura 4. Pensia medie lunară în Republica Moldova și unele țări, USD (la sfârșitul anului)

Figura 5. Quantumul mediu lunar al pensiei în Republica Moldova (la sfârșitul anului 2016), lei

***Orice om are dreptul ... la
asigurare în caz de șomaj, boală,
invaliditate, văduvie, bătrânețe ...***

*Articolul 25
Declarația universală a drepturilor omului*

INTRODUCERE

Starea sistemului de pensii al țării reprezintă una dintre cele mai acute probleme socio-economice ale Republicii Moldova. Semnificația socială a asigurării cu pensii este condiționată de faptul că aceasta afectează interesele vitale ale persoanelor vârstnice, ale persoanelor cu dizabilități și ale altor persoane cu incapacitate de muncă. Pensionarii alcătuiesc o parte semnificativă a societății, iar statul, chiar și în propriile interese (pensionarii, după cum se știe, sunt cea mai activă parte a electoratului), trebuie să acorde atenție constantă bunăstării lor sociale. Totodată, în ultimii ani, o influență negativă puternică asupra stării sistemului de pensii au început să exercite factorii exogeni. Un rol important îi revine procesului de îmbătrânire a populației, care a dus la schimbări serioase în structura demografică a populației. Ca urmare, a avut loc o încălcare a echilibrului socio-economic existent între generații, ceea ce a afectat negativ stabilitatea financiară a sistemului de pensii. Aceasta a determinat necesitatea dezvoltării în Republica

Moldova a unui model de pensii eficient, capabil să compenseze consecințele demografice negative.

Sistemul de pensii al Republicii Moldova este unul mono-nivel, care funcționează în conformitate cu principiul solidarității intergeneraționale și prevede redistribuirea resurselor financiare de la populația activă în favoarea persoanelor vârstnice, aflate la pensie. Mecanismul de distribuire, în baza căruia funcționează sistemul de pensii al țării, s-a dovedit a fi foarte vulnerabil la provocările timpului. Printre acestea se numără intensificarea procesului de îmbătrânire a populației și dinamica nefavorabilă a principalilor indicatori macroeconomici. Provocările pentru asigurarea financiară deficitară a sistemului de pensii al Republicii Moldova sunt determinate de ponderea relativ mică a fondului de salarii în PIB (ceea ce creează probleme în formarea veniturilor bugetului asigurărilor sociale), costul scăzut al forței de muncă (ceea ce nu permite majorității angajaților să facă acumulări pentru pensie), rata ridicată a șomajului. O provocare serioasă pentru funcționarea sistemului de pensii al Republicii Moldova este dimensiunea semnificativă a ocupării informale, precum și migrația în masă a forței de muncă în străinătate. Din cauza neachitării contribuțiilor de asigurare de către acești angajați și angajatorii lor, se creează o amenințare reală pentru starea financiară a sistemului de pensii al țării.

Aceste provocări și amenințări au condus la eficiența scăzută a sistemului de pensii din Republica Moldova, care se reflectă în nivelul scăzut al pensiilor, povara mare de finanțare a sistemului de pensii și instabilitatea financiară a acestuia. Soluționarea acestor probleme impune perfecționarea politicii

privind pensiile, în acest sens fiind binevenită utilizarea experienței străine și, în primul rând a celei europene, în reformarea sistemelor de pensii. Această experiență este extrem de valoroasă pentru țara noastră, întrucât Republica Moldova, după ce a pășit pe calea integrării europene, se bazează pe principiile de funcționare a sistemelor de pensii din țările Uniunii Europene. În același timp, este necesar să se țină cont de particularitățile dezvoltării sistemului de pensii al Republicii Moldova, precum și de diferențele semnificative în principalii parametri ai sistemelor de pensii din Republica Moldova, țările UE și țările vecine.

Analiza funcționării sistemului de pensii al Republicii Moldova și elaborarea măsurilor de modernizare a acestuia prin utilizarea instrumentelor inovatoare presupune studierea traseului său istoric. Perceperea în măsură deplină a problemelor cu care se confruntă astăzi sistemul de pensii este imposibilă fără a urmări calea dezvoltării continue a instituțiilor sale.

Dezvoltarea sistemului public de pensii în Republica Moldova poate fi împărțită în trei etape:

Etapa I – de la 1 ianuarie 1991, adică odată cu adoptarea primei legi naționale privind pensiile, până la 1 ianuarie 1999;

Etapa II – de la 1 ianuarie 1999, și anume de la începutul reformei sistemului de pensii, până la 1 ianuarie 2017;

Etapa III – de la 1 ianuarie 2017 – până în prezent, adică perioada care cuprinde funcționarea sistemului modern de pensii.

ETAPA I. FORMAREA SISTEMULUI NAȚIONAL DE PENSII

Această etapă a început odată cu intrarea în vigoare, la 1 ianuarie 1991 (adică chiar înainte de obținerea independenței de stat a Republicii Moldova), a primei legi naționale privind pensiile – Legea cu privire la asigurarea cu pensii de stat în Republica Moldova nr.437-XII din 27 decembrie 1990 (în continuare – Legea nr.437-XII) [22]. Această lege a fost o încercare, pe de o parte, de a consolida principiile *asigurării sociale* în sistemul de pensii și, pe de altă parte, de a introduce în modelul Bismarck *principiile universalității și cuprinderii generale cu asigurarea cu pensii*.

În cadrul implementării primului obiectiv, mijloacele fondului de asigurări cu pensii erau separate de mijloacele bugetului de stat, iar sursa de finanțare pentru pensiile curente era reprezentată de defalcările cu destinație specială semnificativ crescute (contribuțiile de asigurări) ale angajatorilor și, pentru prima dată, ale angajaților. În temeiul Decretului Președintelui Republicii Moldova nr.60 din 16 ianuarie 1991 [13], prin Hotărârea Guvernului nr.52 din 1 februarie 1991 [18], a fost constituită o nouă structură organizatorico-financiară independentă – Fondul Social. Mijloacele acestui Fond erau alocate din bugetul de stat și el reprezenta unicul organ de stat care gestiona finanțele asigurărilor sociale.

Una dintre sarcinile principale ale Fondului Social (din 2001 – Casa Națională de Asigurări Sociale) a fost colectarea și acumularea de fonduri din toate sursele pentru plata pensiilor și

alocațiilor de stat. Aceste fonduri erau colectate de la angajatori, stat și cetățeni. Angajatorii au fost obligați să asigure angajații lor din contul costurilor de producție. Asigurarea obligatorie se aplica și antreprenorilor pe cont propriu, care nu aveau statut de persoană juridică, fermierilor etc. Statul s-a angajat să asigure, din contul bugetului de stat, finanțarea pensiilor pentru militari în termen și membrii familiilor acestora, participanții la lichidarea avariei de la Cernobil, precum și finanțarea compensațiilor și alocațiilor nominale. Angajații au contribuit la asigurările sociale de stat obligatorii cu contribuții în mărime de 1% din salariul lor calculat (venitul).

Universalitatea asigurării cu pensii a fost realizată, în primul rând, prin introducerea pensiilor sociale pentru cei, care nu și-au putut asigura dreptul la pensie pentru vechime în muncă. În al doilea rând, Legea nr.437-XII a unificat drepturile la pensie ale tuturor categoriilor de angajați, inclusiv ale angajaților întreprinderilor din diferite sectoare, diferite forme de proprietate, precum și ale antreprenorilor individuali, prelaților și lucrătorilor de creație. În al treilea rând, așa-numitele perioade necontributive au fost incluse în stagiul de muncă, adică acele perioade în care persoana a fost nevoită să întrerupă activitatea de muncă, iar contribuțiile de asigurări nu au fost plătite (serviciul militar, studii, concediul de maternitate și concediul pentru îngrijirea copilului, perioada de îngrijire a unui invalid de gradul I etc.).

În conformitate cu art. 2 al Legii nr.437-XII, au fost stabilite următoarele categorii de pensii: 1) pensiile pentru activitatea de muncă: pentru limită de vârstă, de dizabilitate, de urmaș, pentru vechimea în muncă; 2) pensiile sociale. Condițiile

de obținere a dreptului la pensie erau împlinirea unei anumite vârste, existența stagiului necesar de cotizare, pierderea capacității de muncă sau pierderea întreținătorului familiei.

În condițiile acestei legi bărbații aveau dreptul la pensie pentru limită de vârstă la împlinirea vârstei de 60 de ani (femeile – 55 de ani) și cu un stagiul de muncă de cel puțin 25 de ani (femeile – 20 de ani) și pentru anumite categorii de persoane (care lucrează în condiții dificile și nocive, mame cu mulți copii, invalizi de război și altele) vârsta de pensionare a variat de la 45 până la 59 de ani. Pentru stabilirea pensiei se iau în calcul veniturile realizate în ultimii 15 ani de muncă înainte de stabilirea pensiei pentru oricare 5 ani consecutivi (la alegerea solicitantului de pensie). Toate categoriile de remunerare, pentru care s-au calculat contribuțiile de asigurări, au fost incluse în veniturile pentru calcularea pensiilor.

Mărimea de bază a pensiei a constituit 55% din venitul mediu lunar, plus 1% din venitul mediu lunar pentru fiecare an de muncă de peste 25 de ani pentru bărbați și 20 de ani pentru femei. Participanții și invalizii de război, donatorii de sânge și beneficiarii de alte categorii de pensii pentru limită de vârstă și invaliditate au primit sporuri și adaosuri. Noua legislație privind pensiile reprezenta o continuare logică a paradigmei pensiilor existente anterior și a avut o pronunțată orientare socială: unificarea normelor de pensii pentru toate categoriile de salariați; introducerea pensiilor sociale pentru persoanele care nu au stagiul necesar de cotizare; stabilirea mărimii pensiei, în egală măsură dependentă de veniturile anterioare și stagiul de muncă, alte câteva norme, legate de procedura de calcul a

plăților pensionare, precum și extinderea listei categoriilor preferențiale pentru pensionarea anticipată.

Principală inovație a constat în introducerea plății cuantumului integral al pensiei tuturor pensionarilor, care activează, fără excepție. Apoi, în prima jumătate a anilor 1990, în condițiile socio-economice dificile ale perioadei de transformare, însoțite de scăderea veniturilor reale ale multor grupuri sociale, asigurării cu pensii i-au fost atribuite funcții absolut improprii, cum ar fi stabilirea pensiilor pentru persoanele, care au părăsit anticipat piața forței de muncă din cauza creșterii șomajului deschis (articolul 14/1 Legea nr. 437-XII, introdus la 30 iunie 1994). Toate acestea au dus la o creștere bruscă a volumului obligațiilor sociale ale statului privind asigurarea cu pensii a cetățenilor săi.

Legea nr.437-XII nu soluționa, însă, problemele existente la acel moment, inclusiv ce țin de reformarea pensionării anticipate, ceea ce, ulterior, s-a transformat într-o extindere a listei acestora și o creștere a numărului de pensionari beneficiari de pensii anticipate. În plus, acest fapt nu crea stimulente pentru stabilirea unei pensii tardive, deoarece cerințele pentru stagiul minim de cotizare pentru acordarea unei pensii complete și limitele vârstei generale de pensionare au rămas neschimbate. Totodată, toți pensionarii au primit dreptul de a munci fără limitarea veniturilor. În cele din urmă, participarea salariaților la finanțarea viitoarelor pensii s-a dovedit a fi pur simbolică – la nivel de 1% din veniturile realizate.

Principalul dezavantaj al Legii nr.437-XII a fost inadaptabilitatea acesteia la noile condiții economice, apărute în

perioada tranziției la economia de piață. Toată logica obținerii drepturilor la pensie a fost concepută pentru condițiile economiei socialiste, deja inexistente, cu ocuparea standard obligatorie și aproape generală, în principal, la marile întreprinderi industriale, deținute de stat. Calculul pensiilor pentru activitatea de muncă în baza datelor privind stagiul de muncă și veniturile realizate, și nu în baza contribuțiilor plătite, presupunea consimțământul general de a plăti contribuții de asigurări, ceea ce, de fapt, nu reflecta realitățile existente. Iar mecanismul de indexare a pensiilor, prevăzut în art.59 al Legii nr.437-XII, nu putea fi utilizat decât în condițiile economice relativ stabile și ale unei inflații scăzute.

Criza economică profundă, ratele înalte ale inflației, precum și alte procese socio-economice negative au determinat necesitatea modificării legislației privind pensiile. Astfel, pe cale legislativă, a fost efectuată o ajustare a veniturilor, din care se calculau pensiile stabilite anterior. Ajustarea se efectua prin utilizarea coeficienților individuali, care sunt o expresie numerică a raportului dintre suma veniturilor pensionarului pentru întreaga perioadă, luată în calcul, și suma salariului mediu lunar pe țară pentru aceeași perioadă. Au fost efectuate și alte modificări în legislația privind pensiile. Ca urmare, de la momentul adoptării Legii nr.437-XII în ea au fost introduse peste 50 de modificări.

Însă, aceasta nu a putut opri scăderea bruscă a cuantumului real al pensiilor primite. În anul 1998, cuantumul nominal al pensiilor lunare a crescut de 8,7 ori față de anul 1990. Cu toate acestea, în aceeași perioadă, indicele compozit al prețurilor de consum a crescut de 37,3 ori (Tabelul 1). Prețurile

și tarifele pentru mărfurile de consum și serviciile prestate contra plată populației au crescut deosebit de rapid în anii 1992 (de 12,1 ori față de anul precedent), 1993 (de 12,8 ori) și 1994 (de 5,9 ori). Ritmul de creștere a cuantumurilor pensiilor nu a reușit să „țină pasul”, ceea ce a dus la „colapsul” nivelului de trai al pensionarilor. În anul 1993, cuantumul real al pensiei medii a scăzut cu aproape 30% față de anul precedent, iar în anul 1994 - cu peste 50%. Situația a fost agravată de faptul că, din noiembrie 1995, nu s-a efectuat indexarea pensiilor, prevăzută de lege. Nici măsurile de plată a diferitelor compensații nu au dat rezultate pozitive.

Deși, după anul 1995, scăderea cuantumurilor reale ale pensiilor a încetinit semnificativ, situația privind nivelul de trai al pensionarilor poate fi caracterizată în mod întemeiat ca fiind aproape catastrofală. În anul 1998, cuantumul mediu al pensiei în plată a fost, din punctul de vedere al puterii de cumpărare, de doar 23,4% din nivelul anului 1990, adică a scăzut de peste 4 ori.

Cu toate acestea, pensiile derizorii nu au fost cel mai important factor în schimbarea fundamentală a statutului social al pensionarilor în acea perioadă. Această categorie de populație a primit o lovitură foarte dureroasă și ca rezultat al următoarelor procese:

- deprecierea depozitelor. Referitor la pensionari, aceasta a avut un impact deosebit de grav, deoarece a pus bunăstarea lor în dependență directă doar de veniturile curente, care pentru această categorie sunt obiectiv mult mai mici, decât pentru partea activă a populației;

- întârzierile semnificative la plata pensiilor, fapt ce obliga oamenii, pentru care pensia este singura sursă de venit, să

trăiască aproape înfometate. De la 1 ianuarie 1999, în unele raioane, întârzierile la plata pensiilor ajungeau până la 3,5-6,2 luni;

- creșterea tarifelor la serviciile comunale. Aceasta a obligat o parte semnificativă a pensionarilor să reducă cheltuielile pentru strictul necesar și, în primul rând, pentru procurarea produselor alimentare;

- prețurile mari la servicii și tarife, care i-au privat pe pensionari nu numai de călătoriile interurbane, de frecventarea concertelor și expozițiilor, ci nu le-au permis nici măcar să se folosească de serviciile atelierelor, curățătoriilor, frizeriilor și serviciilor de reparații electrocasnice;

- dezintegrarea domeniului social, extinderea practicii de prestare a serviciilor medicale contra plată, care au creat restricții financiare serioase pentru accesul la servicii medicale și procurarea de medicamente, lucru deosebit de important pentru persoanele vârstnice;

- tensiunea pe piața forței de muncă, care lăsa pensionarilor șanse reduse de a obține un loc de muncă stabil și bine plătit.

Tabelul 1. Dinamica cuantumurilor pensiilor nominale și reale în anii 1991-1998

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
	<i>față de anul precedent</i>							
Cuantumul nominal al pensiilor lunare, ori	1,65	13,23	9,01	2,93	1,17	1,22	1,05	1,01
Indicele compozit al prețurilor de consum, ori	2,10	12,09	12,84	5,87	1,30	1,24	1,12	1,08
Cuantumul real al pensiilor, %	78,6	109,4	70,2	49,9	90,0	98,4	93,7	93,5
	<i>față de anul 1990</i>							
Cuantumul nominal al pensiilor lunare, ori	1,65	21,83	196,69	576,30	674,27	822,61	863,74	872,38
Indicele compozit al prețurilor de consum, ori	2,10	25,39	326,01	1913,68	2487,78	3084,72	3454,89	3731,28
Cuantumul real al pensiilor, %	78,6	86,0	60,3	30,1	27,1	26,7	25,0	23,4

Sursa: calculat de autori în baza datelor: [1, p. 127, 206; 2, p. 158, 172; 2, p. 111, 124]

Dacă anterior pensionarii, care nu lucrau, pur și simplu aveau un nivel de trai mai scăzut decât populația activă, atunci în anii 1990, după toate greutățile sociale (nemaivorbind de cele psihologice), pensionarii au devenit cu adevărat pătura cea mai marginalizată a societății. Anume această categorie de populație a suportat povara crizei economice, prin care trecea țara. Pensionarii s-au transformat în potențiali cerșetori (în cazul în care dispuneau de bunuri imobiliare și beneficiau de suport material din partea copiilor și nepoților) și cerșetori reali (în lipsa unor astfel de oportunități). Din punct de vedere socio-demografic, această situație a reflectat procesul de redistribuire a bunurilor publice în favoarea persoanelor de vârstă mijlocie și tânără în detrimentul generației vârstnice.

Astfel, până la sfârșitul anilor 1990 s-a creat o situație foarte gravă în domeniul asigurării cu pensii a populației Republicii Moldova, acest lucru fiind condiționat de cel puțin trei motive principale.

Primul motiv – de natură demografică, este asociat cu tendința de îmbătrânire a populației. Dacă în anul 1990 ponderea persoanelor cu vârsta de 60 + ani în structura numărului populației era de 12,8%, atunci în anul 1995 – era de 13,1%, iar în anul 1998 – de 13,6%. Creșterea ponderii persoanelor vârstnice a dus inevitabil la o creștere a poverii economice asupra populației active.

Al doilea motiv – de sorginte economică. În cadrul sistemului de pensii de tip distributiv, acest lucru, în mod

obiectiv, a condiționat menținerea unui nivel foarte ridicat al tarifelor contribuțiilor la Fondul Social: în anii 1998-1999 valoarea acestuia a ajuns la 31% din fondul plăților salariale. Tariful atât de înalt al defalcărilor, alături de alte impozite și contribuții obligatorii la fondurile extrabugetare, a avut drept consecință negativă tendința pronunțată a contribuabililor spre evaziune de la plata impozitelor și defalcărilor obligatorii. Procesul de eschivare de la plata impozitelor a dobândit cea mai mare amploare în sectorul nestatal al economiei.

Al treilea motiv este legat de vârsta de pensionare relativ scăzută și răspândirea largă a sistemului de pensionare anticipată, ceea ce, în medie, a redus vârsta reală de ieșire la pensie.

Acestea și alte motive au necesitat o reformă radicală a sistemului de pensii în Republica Moldova.

ETAPA II. INCLUDEREA PRINCIPIILOR DE ASIGURARE ÎN FUNCȚIONAREA SISTEMULUI DE PENSII

Această etapă a început la 1 ianuarie 1999, când a intrat în vigoare Legea privind pensiile de asigurări sociale de stat nr.156-XIV din 14 octombrie 1998 (în continuare – Legea nr.156-XIV) [32], care a implementat trecerea la principiul asigurării sociale. Adoptarea acestei legi a fost precedată de elaborarea unei Strategii de reformare a sistemului de asigurare cu pensii, care a fost aprobată prin Hotărârea Parlamentului nr.141 din 23 septembrie 1998 [19]. Acest document a oferit o analiză a sistemului existent de asigurare cu pensii, a identificat principalele motive, care au determinat necesitatea reformării asigurării cu pensii, precum și obiectivele, direcțiile și măsurile primare de implementare a acestei reforme.

Drept bază pentru funcționarea noului sistem de pensii au servit următoarele principii:

- *obligativitatea*: toți angajați, inclusiv lucrătorii din agricultură, au fost supuși asigurării cu pensii de stat obligatorii;
- *dependența mărimii pensiei de durata stagiului de cotizare și de cuantumul venitului*: fiecare asigurat cu asigurarea de stat obligatorie avea dreptul la o pensie de asigurări sociale de stat în conformitate cu durata asigurării și veniturile, din care au fost plătite contribuțiile de asigurări;
- *garantarea de către stat a pensiei minime*: dacă cuantumul pensiei, calculat în conformitate cu legea, este mai

mic decât pensia minimă, pensionarul beneficiază de pensia minimă;

- *alegerea categoriei de pensie*: în cazul în care asiguratul avea dreptul de a primi diverse categorii de pensii, acesta putea opta pentru cea mai avantajoasă categorie de pensie;

- *păstrarea continuității și a obligativității pentru drepturile dobândite înainte de 1 ianuarie 1999*;

- *caracterul treptat și lin al trecerii* de la vechiul sistem de pensii la cel nou.

Potrivit Legii nr.156-XIV, se prevedeau următoarele categorii de pensii: **1)** pentru limită de vârstă; **2)** de dizabilitate; **3)** de urmaș.

Reforma sistemului de pensii a urmărit realizarea următoarelor obiective principale:

- a)** mărirea cuantumurilor pensiilor persoanelor, care și-au pierdut capacitatea de muncă din cauza bătrâneții ori dizabilității sau și-au pierdut întreținătorul și, în continuare, la necesitate, de a le indexa;

- b)** reducerea gradului de împovărare a finanțării sistemului de pensii și stabilizarea în continuare a stării financiare a Casei Naționale de Asigurări Sociale;

- c)** adaptarea sistemului de pensii la nevoile persoanelor cu moduri de ocupare larg răspândite în economia de tranziție;

- d)** unificarea normelor de pensionare;

- e)** alocarea rațională a fondurilor pentru asigurarea cu pensii.

Pentru atingerea acestor obiective au fost întreprinse următoarele măsuri.

1. Cercul persoanelor supuse asigurărilor sociale de stat obligatorii a fost extins semnificativ. În această categorie au fost incluse persoanele, care lucrează pe bază de contracte individuale de muncă; desfășoară activitatea pe cont propriu, precum și în funcții electivă sau numite în organele autorităților executive, legislative și judiciare, inclusiv categoriile de persoane, ale căror pensii au fost stabilite în temeiul altor legi, care reglementează domeniul stabilirii pensiilor.

2. Vârsta de pensionare și stagiul de cotizare au fost mărite. Începând cu 1 ianuarie 1999, vârsta de pensionare a început să crească cu 6 luni pe an și până în anul 2008 trebuia să fie de 65 de ani pentru bărbați și 60 de ani pentru femei. Însă, ulterior a fost adoptată Legea Republicii Moldova nr.1485-XV din 22 noiembrie 2002 privind introducerea modificărilor în art.41 al Legii nr.156-XIV [30], care a „înghețat” vârsta de pensionare la nivelul anului 2002, și ulterior aceasta a fost de 62 de ani pentru bărbați și 57 de ani pentru femei.

Începând cu 1 ianuarie 1999, pentru stabilirea pensiei pentru limită de vârstă, stagiul necesar de cotizare a fost stabilit pentru bărbați de 26 de ani, iar pentru femei de 22 de ani. În fiecare an următor acesta creștea și în anul 2003 a ajuns la 30 de ani atât pentru bărbați, cât și pentru femei. Acest stagiul de cotizare s-a menținut până la 1 iulie 2011, după care pentru bărbați durata lui a fost majorată la 30 de ani și 6 luni. Se

prevedea, că în fiecare an următor stagiul de cotizare pentru bărbați se va majora, astfel încât de la 1 iulie 2020 acesta să constituie 35 de ani (pentru femei stagiul de cotizare va rămâne neschimbat – 30 de ani).

3. Perioadele necontributive, care au fost echivalate cu stagiul de cotizare, au fost semnificativ reduse. Acestea sunt: **a)** perioada de efectuare a serviciului militar în termen sau redus; **b)** perioada de îngrijire a copilului până la vârsta de trei ani de către unul dintre părinți sau, în cazul decesului ambilor părinți, de tutore; **c)** perioada, în care asiguratul a beneficiat de indemnizații pentru incapacitate temporară de muncă, ajutor de șomaj, pentru integrare profesională.

Stagiul de cotizare a inclus, de asemenea, perioadele necontributive, care au avut loc înainte de 1 ianuarie 1999: munca în calitate de membru al colhozului și activitatea de creație a membrilor uniunilor de creație; îngrijirea unei persoane cu dizabilitate de gradul I, a unui copil cu dizabilitate până la vârsta de 16 ani, a unei persoane vârstnice, care a împlinit vârsta de 75 de ani; perioada studiilor în instituțiile de învățământ superior de zi.

4. Pensiiile preferențiale au fost excluse treptat din sistemul de pensii. În anul 1998, numărul persoanelor, care beneficiau de pensii preferențiale a fost de 152,6 mii, sau 27,5% din numărul total al pensionarilor pentru limită de vârstă. Din numărul total de pensionari, conform Listei nr.1 au primit pensii 5,7 mii persoane, Listei nr.2 – 13,7 mii persoane, Listei nr.3 (lucrători din agricultură) – 16,7 mii persoane, mame cu trei și

mai mulți copii – 107,9 mii de persoane. Totodată, mărimea pensiilor preferențiale a fost mult mai mare, decât mărimea medie a pensiilor pentru limită de vârstă (87,10 lei), ajungând la 109,46 lei pentru pensiile din Lista nr.3, 102,95 lei – din Lista nr.2 și 101,56 lei – conform Listei nr.1. [33]

Astfel, pe lângă faptul că plata pensiilor în condiții preferențiale necesita cheltuieli financiare considerabile, existau consecințe negative semnificative: au fost încălcate principiile asigurării sociale și echității sociale (cheltuielile au fost efectuate în detrimentul altor persoane), vârsta reală de pensionare a fost redusă nejustificat. Așadar, condițiile preferențiale (anticipate) de pensionare pentru limită de vârstă au fost extinse doar asupra persoanelor din Lista nr.1, Lista nr.2 și asupra mamelor cu 5 și mai mulți copii.

5. Folosirea tuturor tipurilor de sporuri și adaosuri la pensii a fost încetată. Înainte de reformă, s-a creat o corelație foarte distorsionată între mărimea de bază a pensiei, pe de o parte, și valoarea sporurilor, adaosurilor, pe de altă parte. Sporurile la pensii pentru participanții și invalizii de război, reprimării nejustificat, cu merite speciale și alte persoane, au depășit de 2 și mai multe ori mărimea pensiilor acestora, calculate în baza veniturilor și stagiului de muncă. De exemplu, în anul 1998 mărimea medie a pensiei pentru limită de vârstă pentru invalizii de război de gradul I era de 116,84 lei, iar majorarea a fost de 99 lei (84,7% din mărimea pensiei). Totodată, adaosurile pentru persoanele, aflate în întreținere,

pentru îngrijirea persoanelor cu dizabilitate au constituit doar 5,6% din mărimea medie a pensiei.

Au existat diferențe mari și în ceea ce privește mărimile anumitor categorii de pensii. De exemplu, pensia medie pentru limită de vârstă în anul 1998 a fost de 87,10 lei pe lună, în timp ce pensia medie pentru persoanele, care au luat parte la lichidarea consecințelor avariei de la Cernobîl, a fost de 393,53 lei, sau de 4,5 ori mai mare. Mărimea maximă a pensiei pentru limită de vârstă a fost de 164,15 lei pe lună, iar pentru participanții la lichidarea consecințelor catastrofei de la Cernobîl a depășit în unele cazuri 1000 de lei. După reformă, mărimea pensiei de asigurare a început să fie determinată, în mare măsură, de contribuția financiară a persoanei la sistemul de pensii. Totodată, dreptul anumitor categorii de persoane la asistența socială, care se realiza anterior în cadrul sistemului de asigurări cu pensii, a început să fie reglementat de legislația privind indemnizațiile sociale.

6. Mecanismul de calcul a pensiilor a fost modificat. Înainte de reformă, salariul și stagiul de muncă reflectau slab contribuția viitorului pensionar la finanțarea sistemului de pensii. La stabilirea pensiilor, coeficientul individual, utilizat pentru calcularea câștigurilor nu a diferențiat pe deplin mărimea pensiilor. Acest lucru s-a datorat faptului că mărimea pensiei a fost diminuată artificial, întrucât coeficientul individual era legat de dimensiunea triplă a salariul minim pe economia țării.

Ca urmare a reformei, mărimea pensiei a devenit direct dependentă de durata stagiului de cotizare și de mărimea

veniturilor, din care au fost reținute contribuțiile de asigurări. Pensia se determina din 1,4% din venitul mediu lunar asigurat pentru fiecare an din stagiul necesar de cotizare. Pentru persoanele de vârstă pensionară, care au dreptul să obțină pensie pentru limită de vârstă în mărime deplină, însă continuă să muncească fără a beneficia de pensie, la înregistrarea acesteia a fost stabilit un adaos anual de 2% din venitul asigurat pentru fiecare an care depășește stagiul necesar de cotizare.

7. Formula de calcul a pensiilor a fost modificată. Calculul venitului (salariului) mediu pentru stabilirea pensiei se efectua din ultimii 5 ani de muncă până la 1 ianuarie 1999 pentru oricare 3 ani consecutivi, la alegerea solicitantului pensiei. La acesta se adăugau veniturile pentru perioada de asigurare de după 1 ianuarie 1999. Astfel, partea de pensie calculată din venitul asigurat creștea în fiecare an. În cele din urmă, pensiile au fost calculate din veniturile asigurate pe toată perioada de asigurare.

La împlinirea vârstei de pensionare de 57/62 de ani și în prezența unui stagiul de cotizare corespunzător se stabilea pensia completă pentru limită de vârstă. Dacă asiguratul, la împlinirea vârstei de 57/62 de ani, nu avea stagiul de cotizare corespunzător, dar confirma stagiul de cotizare de cel puțin 15 ani, atunci avea dreptul la o pensie incompletă, calculată proporțional cu stagiul de cotizare. Persoanele, care nu aveau dreptul la pensie au beneficiat de alocații sociale în condițiile și în cuantumurile, stabilite de Legea privind alocațiile sociale de

stat pentru unele categorii de cetățeni nr.499-XIV din 14 iulie 1999. [28]

8. Mecanismul de reexaminare a mărimii pensiilor a fost modificat și a fost introdusă indexarea pensiilor. Până în anul 2003, reexaminarea mărimii pensiilor, ținând cont de dinamica creșterii salariilor, precum și a prețurilor și tarifelor la bunurile de consum și servicii, a fost realizată prin recalcularea acestora. În perioada 2000-2002 toate pensiile plătite din bugetul asigurărilor sociale au fost recalculate de trei ori. Ca urmare, la sfârșitul anului 2002, mărimea medie a pensiei aproape s-a dublat. Totodată, în procesul de recalculare, au fost stabilite diferite mărimi, nejustificate, de creștere a pensiilor pentru limită de vârstă pentru lucrătorii din sectorul agricol și pentru lucrătorii din alte industrii, precum și pentru beneficiarii de pensii de invaliditate de diferite categorii. Aceasta a dus la modificarea raportului dintre mărimile pensiilor, determinate de lege pentru diverse categorii de beneficiari.

Ca urmare, o astfel de abordare a actualizării pensiilor a fost recunoscută ca inacceptabilă și, începând cu anul 2003, a fost introdus prin lege un nou mecanism de indexare a pensiilor. [14] Spre deosebire de recalculările efectuate anterior în mod neregulat, acesta prevedea actualizarea constantă a mărimii pensiilor. Indexarea pensiilor a început să fie efectuată anual la 1 aprilie, iar coeficientul de indexare se calcula ca valoarea aritmetică medie a creșterii IPC și a creșterii salariului mediu pe economie față de anul precedent. Totodată, doar pensiile plătite din bugetul asigurărilor sociale au fost supuse indexării.

Astfel, coeficientul de indexare a fost stabilit nu doar în dependență de nivelul inflației, ci și în funcție de creșterea salariului mediu pe țară pentru anul precedent indexării. Adică, aceasta este o metodă de indexare mai costisitoare, decât cea aplicată anterior, însă anume ea permitea de a actualiza mărimile pensiilor, stabilite anterior, și nu doar de a menține, ci și de a spori cuantumul real al pensiilor.

Coeficientul de indexare a pensiilor se stabilea anual prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova în luna martie. Însă, până la adoptarea acestei Hotărâri, exista o probabilitate de calculare incorectă de către BNS a unui astfel de indicator precum IPC. Un asemenea fapt a avut loc în anul 2004, când prin punctul 1 din Hotărârea Guvernului nr.278 din 22 martie 2004 a fost stabilit „coeficientul indexării pensiilor în anul 2004 în mărime de 22,3%, reieșind din creșterea anuală a indicelui prețurilor de consum de 15,7% și creșterea anuală a salariului mediu pe țară în anul precedent de 28,9%” [15]. Totodată, valoarea creșterii anuale a IPC de 15,7% a fost, probabil, prealabilă și a fost ulterior ajustată. Acest lucru este dovedit de faptul că în publicațiile statistice ulterioare este indicată o cifră complet diferită – 12,0%. Dacă folosim anume această valoare a creșterii IPC, atunci coeficientul de indexare ar trebui să fie nu 22,3%, ci 20,4% (*Tabelul 2*).

Determinarea coeficientului de indexare nu întotdeauna s-a bazat pe modul de calculare a acestuia, stabilit în art.13 al Legii nr.156-XIV. Astfel, în anul 2009, valoarea aritmetică

medie a creșterii IPC și a creșterii salariului mediu pentru anul precedent a fost de doar 17,7%. În același timp, prin Hotărârea Guvernului nr.197 din 10 martie 2009, coeficientul indexării în anul 2009 a fost stabilit în mărime de 20%.

9. S-a realizat o redistribuire treptată a contribuțiilor de asigurări de la angajator către angajat. Ca urmare, tariful contribuției de asigurări a angajatorului pentru asigurările sociale de stat obligatorii se reducea cu 1 p.p., în timp ce cuantumul contribuției individuale a angajatului creștea cu 1 p.p. Dacă în anul 2003 tariful contribuției individuale de asigurări a unui angajat era de 1% din câștigul său, atunci în perioada 2004-2005 – 2%, în 2006 – 3%, în 2007 – 4%, în 2008 – 5%, iar în următorii ani – 6%. Aceasta a contribuit la întărirea principiilor de asigurare a funcționării sistemului de pensii și, în special, la întărirea principiului participării angajaților la finanțarea sistemului de pensii. Astfel se asigura implementarea punctului (e) al articolului 3 în Legea privind sistemul public de asigurări sociale nr.489 din 8 iulie 1999: „drepturile de asigurări sociale se cuvin pe temeiul contribuțiilor de asigurări sociale plătite”. [31]

În fiecare an povara contribuțiilor de asigurări, impusă angajatorului, scădea. Dacă în 1999–2001 tariful contribuției de asigurări a angajatorului era de 31% din fondul de remunerare a angajaților săi, apoi în 2002-2003 – 29%. Din anul 2004, acest tarif scădea cu 1 p.p. anual, iar în 2009 a fost de 23%. Acest tarif a rămas neschimbat în următorii ani. Astfel, în ultimii ani, tariful sumativ al contribuției de asigurări sociale de stat obligatorii a

fost de 29%. Cu toate acestea, în diferiți ani acesta se forma în proporții inegale (angajator/angajat): 2005 – (27 % + 2 %); 2006 – (26 % + 3 %); 2007 – (25 % + 4 %); 2008 – (24 % + 5 %); 2009–2012 – (23 % + 6 %).

Începând cu anul 2008, baza de calcul anuală a contribuțiilor individuale de asigurări sociale de stat obligatorii nu depășea suma egală cu 5 salarii medii lunare pe economie, înmulțită cu 12. În anii precedenți, baza de calcul lunară se limita la 3 salarii medii lunare pe economia țării.

Tabelul 2. Calculul coeficientului de indexare a pensiilor, %

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Creșterea anuală a IPC (în anul precedent)	5,2	15,7	12,4	11,9	12,7	12,3	12,7	0,0	7,4	7,6	4,6	4,6	5,1	9,7
Creșterea anuală a salariului (în anul precedent)	33,3	28,9	23,9	19,5	28,7	21,7	22,6	8,6	8,2	11,6	8,9	8,3	10,8	10,5
Coeficientul de indexare	19,3	22,3	18,2	15,7	20,7	17,0	20,0	4,3	7,8	9,6	6,75	6,45	7,95	10,1

Sursa: Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la indexarea prestațiilor de asigurări sociale și a unor prestații sociale de stat pentru anul respectiv.

10. A fost efectuată o distincție clară între sursele de finanțare pentru diferite categorii de pensii:

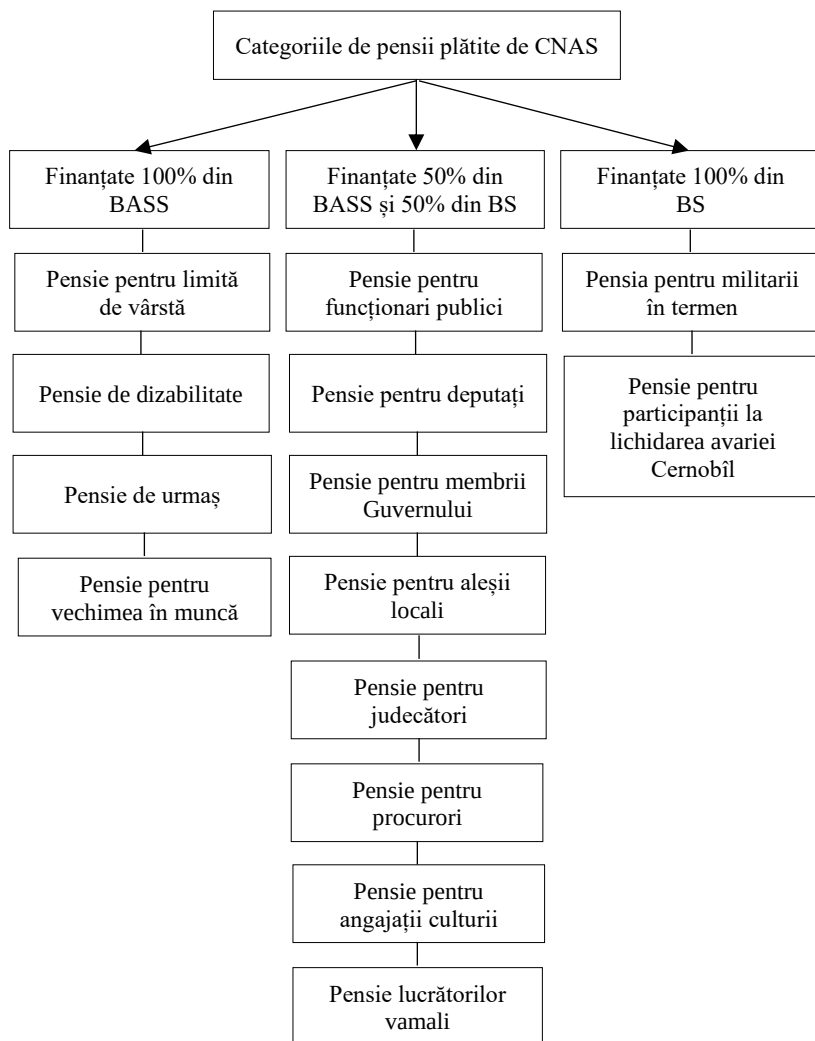

Figura 1. Sursele de finanțare a plăților de pensii

Sursa: [36]

11. Cheltuielile de administrare a sistemului de pensii au fost semnificativ reduse. Înainte de reformă, cheltuielile nejustificat de mari pentru întreținerea aparatului administrativ, pentru livrarea pensiilor, plata serviciilor bancare etc. au avut un impact negativ asupra stării financiare a sistemului de pensii. Astfel, în anul 1997, 3,5% din bugetul fondului de pensii au fost cheltuite pentru livrarea de pensii și servicii bancare (2% pentru livrarea de către întreprinderile de comunicații și 1,5% pentru servicii bancare). Costul acestor servicii a fost de 3,2 ori mai mare decât costul întreținerii tuturor instituțiilor de asistență socială din țară, inclusiv a direcției executive a Fondului Social, a Centrului de Calcul și a Direcției de Pensii și Asigurări Sociale.

În urma reformei, costurile de organizare și asigurare a funcționării sistemului de asigurări sociale de stat au fost reglementate prin Legea privind sistemul public de asigurări sociale nr.489-XIV din 08 iulie 1999. Potrivit punctului (2) al art.47 din Lege se stipula ca cheltuielile de organizare și funcționare a sistemului de asigurări sociale să nu depășească 5% din cheltuielile anuale totale, prevăzute prin Legea bugetului asigurărilor sociale de stat. [31] Cu toate acestea, ponderea cheltuielilor efective pentru aceste scopuri a fost semnificativ mai mică, decât normativul respectiv. Astfel, în anul 2011, pentru organizarea și funcționarea sistemului public de asigurări sociale au fost cheltuite 174,4 milioane lei, ceea ce, raportat la partea de cheltuieli din bugetul public de asigurări sociale (9247,1 milioane lei), a constituit doar 1,9 %.

Introducerea principiilor de asigurare în funcționarea sistemului de pensii a avut un impact favorabil asupra principalelor sale caracteristici. Pentru pensionarii moldoveni,

aflați la evidența organelor de protecție socială a populației, este tipică dinamica multidirecțională a numărului acestora. Pe parcursul anilor 2001-2005 s-a înregistrat o scădere semnificativă a numărului de pensionari (cu 45 mii persoane sau 6,8%) – *Figura 2*. În anul 2006, numărul pensionarilor a crescut cu 3,1 mii persoane sau 0,5%. În anul 2007, acesta a scăzut din nou, iar începând cu anul 2008 s-a înregistrat o tendință clară de creștere a numărului de pensionari. Astfel, în pofida scăderii numărului de pensionari la începutul anilor 2000, în anii următori s-a înregistrat un trend constant de creștere a numărului de pensionari. Ca urmare, în anii 2001-2016 numărul pensionarilor a crescut cu 27,9 mii persoane sau cu 4,2%.

Schimbarea anuală a numărului de pensionari este determinată de raportul dintre numărul pensionarilor decedați și al pensionarilor „noi” (persoanele abia ieșite la pensie). În Republica Moldova, modificarea vârstei de pensionare și așa-numitul efect de cohortă au avut un impact direct asupra dinamicii numărului de pensionari „noi”.

Majorarea vârstei de pensionare în Republica Moldova a început în anul 1999. Dacă anterior bărbații ieșeau la pensie la vârsta de 60 de ani, iar femeile – la 55 de ani, atunci, conform art.41 al Legii nr.156-XIV, din 1 ianuarie 1999, vârsta de pensionare a fost stabilită pentru bărbați la 60 ani și 6 luni, pentru femei – 55 ani și 6 luni. În fiecare an următor, vârsta de pensionare a fost majorată cu 6 luni cu scopul de a ajunge la 65 de ani pentru bărbați și 60 de ani pentru femei în anul 2008. Cu toate acestea, de la 1 ianuarie 2003, vârsta de pensionare necesară pentru a beneficia de pensie pentru limită de vârstă a fost „înghețată” la nivelul anului 2002: pentru bărbați – 62 de

ani, pentru femei – 57 de ani. Principalul argument pentru această decizie a fost că, având în vedere că în anii următori vârsta de pensionare urma să fie atinsă de persoanele născute în timpul celui de-al Doilea Război Mondial sau în primii ani postbelic, „copiilor războiului” trebuia să li se acorde o anumită compensație. Intenția era de a sista creșterea vârstei de pensionare pe o perioadă de cinci ani, iar apoi de a continua creșterea acesteia. Însă acest lucru nu s-a întâmplat, iar vârsta de pensionare de 62 de ani pentru bărbați și 57 de ani pentru femei a fost legiferată [29].

Majorarea cu 6 luni a vârstei de pensionare, efectuată pe parcursul fiecărui an calendaristic, a redus în anii 1999-2002 numărul pensionarilor pentru limită de vârstă (cea mai mare categorie de pensionari) de circa 2 ori. Aceasta se datorează faptului că, dacă nu ar exista o majorare a vârstei de pensionare, atunci toate persoanele, care au atins vârsta de pensionare stabilită anterior ar primi pensia. Însă, noua vârstă de pensionare a devenit mai mare cu jumătate de an și, prin urmare, doar cetățenii, a căror vârstă era mai mare decât vârsta anterioară de pensionare plus șase luni au obținut dreptul la pensie. Ținând cont de faptul că zilele de naștere în decursul anului calendaristic sunt repartizate relativ uniform, numărul acestor persoane a constituit 50% din numărul cetățenilor, care au atins vârsta anterioară de pensionare în anul corespunzător.

Efectul de cohortă se manifestă prin influența asupra numărului de pensionari noi a modificării numărului cohortelor de sex și vârstă ale populației la vârsta de pensionare. În Republica Moldova, acest fenomen se caracterizează prin faptul că la începutul anilor 2000, generația de femei, născute în timpul

celui de-al Doilea Război Mondial sau în primii ani postbelici, a supraviețuit până la vârsta de pensionare. În anul 2003, cea mai mică cohortă de femei a atins vârsta stabilită de pensionare - de 57 de ani, însă în anii următori s-a înregistrat o creștere treptată a numărului de femei de această vârstă. Acest lucru a dus la o creștere a numărului de femei-pensionare „noi”. Pentru bărbați, situația este oarecum diferită. Datorită diferenței în vârsta de pensionare pentru bărbați și femei (62 ani versus 57 ani), generațiile de război ale bărbaților au atins vârsta de pensionare cu 5 ani mai târziu decât femeile. Ca urmare, în ultimii ani a avut loc o ușoară reducere a numărului de bărbați-pensionari „noi”.

Astfel, din cauza majorării treptate a vârstei de pensionare și a pensionării cohortelor mici de oameni născuți în anii de război și primii ani postbelici, numărul pensionarilor „noi” în perioada inițială a reformei pensiilor a scăzut semnificativ. Dacă în anul 1998 numărul pensionarilor „noi” constituia 39,6 mii persoane, atunci după demararea reformei pensiilor în anul 1999 numărul acestora a scăzut până la 19,0 mii persoane sau de 2,1 ori. În anul 2000 a continuat scăderea numărului de pensionari „noi”, iar în 2001-2002 a existat o anumită creștere a numărului acestora (*Figura 2*).

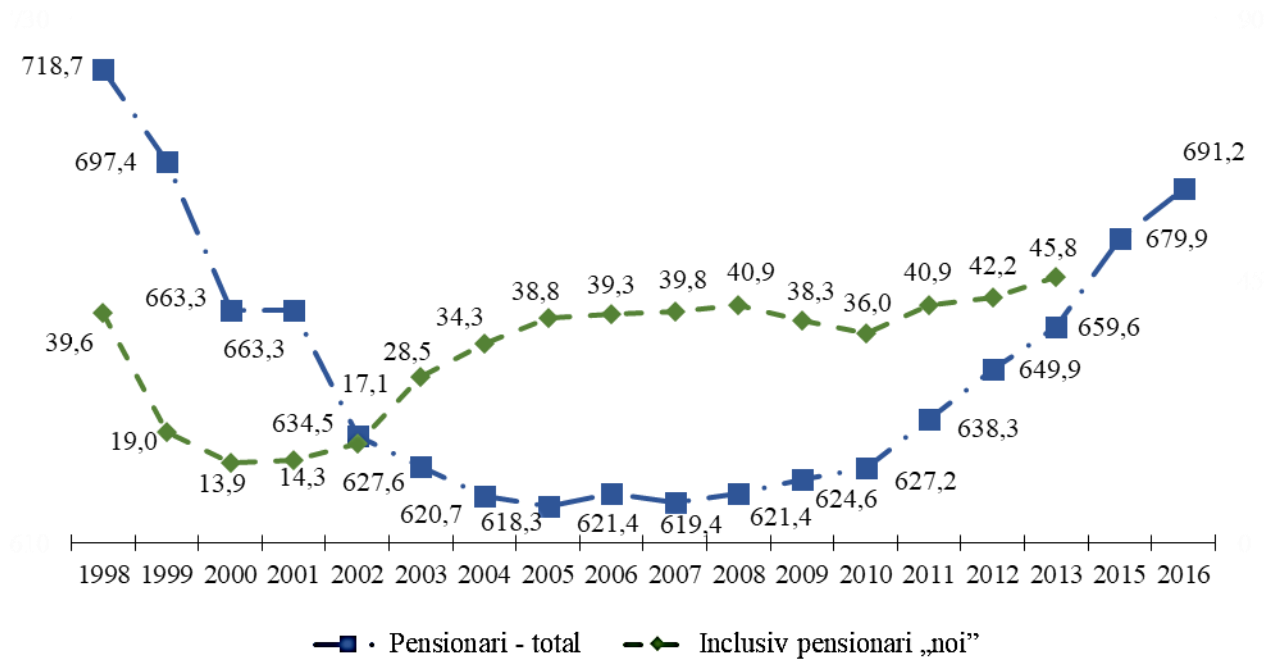

Figura 2. Dinamica numărului de pensionari din Republica Moldova, mii pers.

Sursa: construit de autori în baza datelor: [33, p.110-112; 35, p.100-102; 39, p.72; 40, p. 54]

În Republica Moldova există diverse categorii de pensii. În conformitate cu Legea nr.156-XIV, fondurile de asigurări sociale sunt utilizate pentru plata pensiilor pentru limită de vârstă, de invaliditate și de urmaș. În anul 2003, această lege a fost completată cu un capitol separat, care reglementează condițiile de stabilire a pensiilor pentru unele categorii de cetățeni, precum deputații Parlamentului, membrii Guvernului, funcționarii publici și aleșii autorităților administrației publice locale. În plus, sunt plătite pensiile, stabilite în conformitate cu alte legi – lucrătorilor vamali, participanților la lichidarea consecințelor avariei de la Cernobîl, militarilor în termen, pentru vechime în muncă (lucrătorilor medicali, profesorilor), procurorilor și judecătorilor.

Dinamica numărului de pensionari nu este aceeași pentru beneficiarii de diferite categorii de pensii. În anii 2001-2016 numărul total al pensionarilor a crescut de la 663,3 mii persoane la 691,2 mii persoane, adică cu 4,2%. Totodată, numărul pensionarilor, ale căror pensii au fost stabilite conform Legii nr.156-XIV, a crescut cu 6,0%. Numărul beneficiarilor de pensii pentru limită de vârstă a crescut într-un ritm mai rapid – cu 8,7% (*Tabelul 3*). A crescut în mod deosebit de considerabil numărul pensionarilor din rândul funcționarilor publici (de peste 7,7 ori) și din rândul deputaților (de 3,8 ori). În ceea ce privește numărul beneficiarilor pensiei de urmaș, acesta a scăzut cu 60,5%, în timp ce numărul pensionarilor de invaliditate a crescut cu 15,1%.

Tabelul 3. Numărul beneficiarilor de pensii pe categorii (la sfârșitul anului), pers.

Categoria pensiei	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2013	2015	2016	2016 în % față de 2001
1. Pensii stabilite în conformitate cu legea privind pensiile	649240	618239	611509	613389	619801	634352	656058	676630	688059	106,0
1.1. Pentru limită de vârstă	497702	468135	457285	458694	465048	481025	504232	527681	540876	108,7
1.1.1. în condiții generale și avantajoase	495841	465792	451789	452262	457400	473075	495919	518837	531801	107,2
1.1.2. pentru membrii Guvernului	68	66	83	84	84	83	83	77	74	108,8
1.1.3. pentru deputați	71	96	102	116	129	230	254	270	271	381,7
1.1.4. pentru funcționari publici	944	1430	4357	5266	5795	6398	6639	7063	7323	775,7
1.1.5. pentru aleși locali	-	15	290	354	411	435	634	703	719	-
1.1.6. pentru vechime în muncă	778	736	664	612	709	719	774	714	688	88,4

Evoluția sistemului de pensii din Republica Moldova:
inovații legislative și normative

1.2. De dizabilitate	115526	117085	123719	126538	130227	132900	133642	133713	132920	115,1
1.3. De urmaș	36012	33019	30505	28157	24526	20425	18159	15229	14242	39,5
1.4. Pensii unor angajați din domeniul culturii	-	-	-	-	-	2	25	27	26	-
2. Pensii stabilite în conformitate cu alte legi	14047	9314	6786	6044	4769	3937	3539	3247	3153	22,4
2.1. pentru participanții la lichidarea avariei de la Cernobil	2178	2185	2217	2187	2136	2044	1990	1895	1857	85,3
2.2. pentru militari în termen	6215	2437	1141	1436	1302	1096	960	832	781	12,6
2.3. pentru vechime în muncă	5654	4692	3375	2022	862	296	71	-	-	-
2.4. pentru lucrătorii vamali	-	-	-	395	19	18	15	14	13	-
2.5. pentru procurori și judecători	-	-	35	24	450	483	503	506	503	-
Total pensii (1+2)	663287	627553	618277	619433	624570	638289	659597	679877	691212	104,2

Sursa: calculat de autori în baza datelor: [34, p. 137-139; 39, p. 72; 40, p. 54]

Modificări semnificative s-au produs și în ceea ce privește numărul beneficiarilor de pensii, stabiliți în conformitate cu alte legi. În anul 2016, numărul beneficiarilor de pensii din rândul participanților la lichidarea avariei de la Cernobîl a fost de 85,3% în raport cu anul 2001, iar numărul pensionarilor din rândul militarilor în termen – 12,6%. Din anul 2005 lucrătorii vamali au fost incluși în componența beneficiarilor de pensii, iar ulterior – procurorii și judecători. Dinamica multidirecțională a numărului de beneficiari de diferite categorii de pensii a determinat schimbări în structura numărului total de pensionari. Cei mai numeroși sunt beneficiarii de pensie pentru limită de vârstă: pentru anii 2001-2016 ponderea acestora în numărul total de pensionari a crescut de la 75,03% la 78,25% sau cu 3,22 p.p. (*Figura 3*). De remarcat, că raportul dintre numărul de pensionari pentru limită de vârstă, angajați înainte de pensionare în sectoarele agrar și non-agrar ale economiei, a suferit și el unele modificări: ponderea pensionarilor angajați înainte de pensionare în sectorul agrar a scăzut, iar a celor angajați în sectorul non-agrar a crescut.

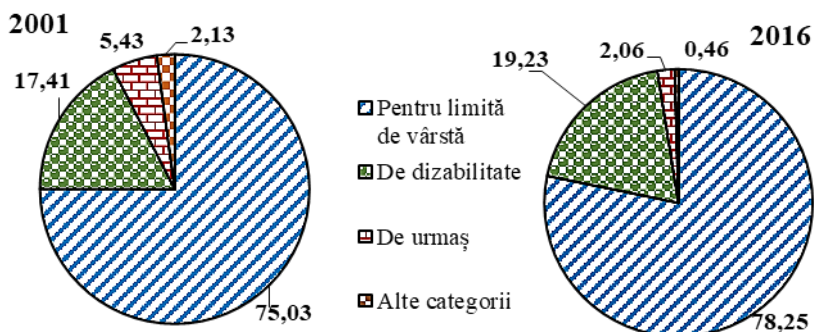

Figura 3. Structura beneficiarilor de pensie din Republica Moldova, %

Sursa: calculată și elaborată de autori în baza datelor: [34, p. 137-139; 39, p. 72]

În același timp, ponderea beneficiarilor de pensii de dizabilitate în structura numărului total de pensionari a crescut semnificativ. Pentru anii 2001-2016 aceasta a crescut de la 17,41% la 19,23% sau cu 1,82 p.p. În ceea ce privește beneficiarii de pensii de urmaș, ponderea acestora în numărul total de pensionari a scăzut de la 5,43% la 2,06% sau cu 3,37 p.p.

Rezultatele acestor tendințe nu au putut să nu afecteze nivelul asigurării cu pensii a populației Republicii Moldova. Pentru compensarea acestor fenomene negative au fost luate măsuri, care au asigurat în perioada anilor 2001-2016 o creștere a mărimilor medii ale tuturor categoriilor de pensii.

Această creștere era influențată de diverși factori. În perioada 2001-2002 majorarea pensiilor s-a realizat prin modificarea indicatorilor de calcul, utilizați în formule. Recalcularea corespunzătoare a pensiilor nu a presupus

aplicarea permanentă a acesteia, ci a fost efectuată în legătură cu acumularea fondurilor necesare în bugetul public de asigurări sociale. Actualizarea constantă a mărimilor pensiilor a început în anul 2003 prin introducerea unui nou mecanism de indexare a pensiilor. Modelul de indexare „suedez”, utilizat în acest scop în Republica Moldova, a făcut posibilă nu doar compensarea efectului devalorizator al inflației, dar a asigurat și o creștere a mărimilor pensiilor. Un alt factor de creștere a mărimilor medii ale pensiilor sunt mărimile pensiilor nou stabilite, care cresc în fiecare an.

Această concluzie este confirmată de datele din *Tabelul 4*. Cea mai mare creștere a mărimii nominale medii lunare a pensiei a avut loc în anul 2004, când, comparativ cu anul precedent, s-a înregistrat o creștere a pensiilor cu 54,5%. Coeficientul de indexare, utilizat în anul 2004, a avut cea mai mare valoare pentru toată perioada de indexare a pensiilor – 22,3%, iar quantumul pensiilor nou stabilite a fost mai mare decât în anul precedent cu 54,5%. O situație similară a fost atestată și în anii 2003 și 2007.

Pe fundalul unor rate de creștere relativ ridicate a mărimii nominale a pensiilor în anii anteriori, începând cu anul 2010 au fost înregistrate rate scăzute de creștere anuală a mărimii nominale a pensiilor. În același timp, comparativ cu anul precedent, prețurile medii de consum au crescut în anii 2010, 2011 și 2015 cu 7,4%, 7,6% și, respectiv, cu 9,7%. Ca urmare, în anul 2010 quantumul real al pensiei medii, comparativ cu anul precedent, a scăzut cu 2,7%, în 2015 – cu 1,6%, iar în 2011 a rămas aproape la nivelul anului precedent (o creștere de doar 0,2 %).

Evoluția sistemului de pensii din Republica Moldova:
inovații legislative și normative

**Tabelul 4. Cuantumul nominal și real mediu lunar al pensiei în Republica Moldova
(la sfârșitul anului)**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Pensia nominală, lei	135,7	161,0	210,6	325,3	383,2	442,3	548,3	646,4	775,5	810,9	874,1	957,6	1020,6	1087,6	1165,2	1257,2
În % față de anul precedent	-	118,6	130,8	154,5	117,8	115,4	124,0	117,9	120,0	104,5	107,8	109,6	106,6	106,6	107,1	107,9
IPC în % față de anul precedent	-	105,2	111,6	112,4	111,9	112,7	112,3	112,7	100,0	107,4	107,6	104,6	104,6	105,1	109,7	106,4
Pensia reală în % față de anul precedent	-	112,7	117,2	137,4	105,3	102,4	110,4	104,6	120,0	97,3	100,2	104,8	101,9	101,4	98,4	101,4
Pensia nominală în % față de anul 2001	100,0	118,6	155,1	239,5	282,2	325,7	403,8	476,3	571,5	597,5	644,1	705,7	752,1	801,5	858,7	926,5
IPC în % față de anul 2001	100,0	105,2	117,4	132,0	147,7	166,5	188,3	212,2	212,2	227,9	245,7	257,5	262,4	266,1	261,8	265,5
Pensia reală în % față de anul 2001	100,0	112,7	132,1	181,4	191,1	195,6	214,4	224,4	269,3	262,2	262,1	274,1	286,6	301,2	328,0	349,0

Sursa: calculat de autori în baza datelor: [4, p. 107, 127; 6, p. 95]

Pentru anii 2001-2016 cuantumul nominal mediu lunar al pensiei a crescut de la 135,7 lei la 1257,2 lei, sau de 9,3 ori. Însă, în această perioadă, prețurile la bunurile de consum și servicii au crescut în medie de peste 2,6 ori. Aceasta a determinat o creștere a mărimii pensiei medii lunare reale pentru perioada 2001-2016 de doar 3,5 ori.

În pofida acestor tendințe pozitive, pensionarii din Republica Moldova se află într-o situație financiară semnificativ mai proastă decât beneficiarii de pensie din alte țări (*Figura 4*).

În anul 2011, cuantumul mediu lunar al pensiei, recalculat în dolari SUA la cursul oficial de schimb, a fost de 74,5 USD în Republica Moldova, în timp ce în Ucraina a fost de 144,6 USD (de 1,9 ori mai mare decât în Moldova), în Rusia – 254,0 USD (de 3,4 ori mai mare), în România – 253,6 dolari (de 3,4 ori mai mare). Comparativ cu anul 2001 se constată o creștere a „decalajului” în cuantumul pensiilor dintre Republica Moldova, pe de o parte, și Rusia și Ucraina, pe de altă parte. Dacă în anul 2001 „decalajul” în cuantumul pensiei (în echivalent dolari) dintre Rusia și Moldova era de 3,3 ori, iar între Ucraina și Moldova – de 1,5 ori, atunci în anul 2011 – de 3,4 ori și, respectiv, de 1,9 ori. În același timp, „decalajul” dintre Moldova și România în ceea ce privește cuantumul pensiei (în echivalent dolari) a scăzut de la 4,3 ori în 2001 la 3,4 ori în 2011.

Evoluția sistemului de pensii din Republica Moldova:
 inovații legislative și normative

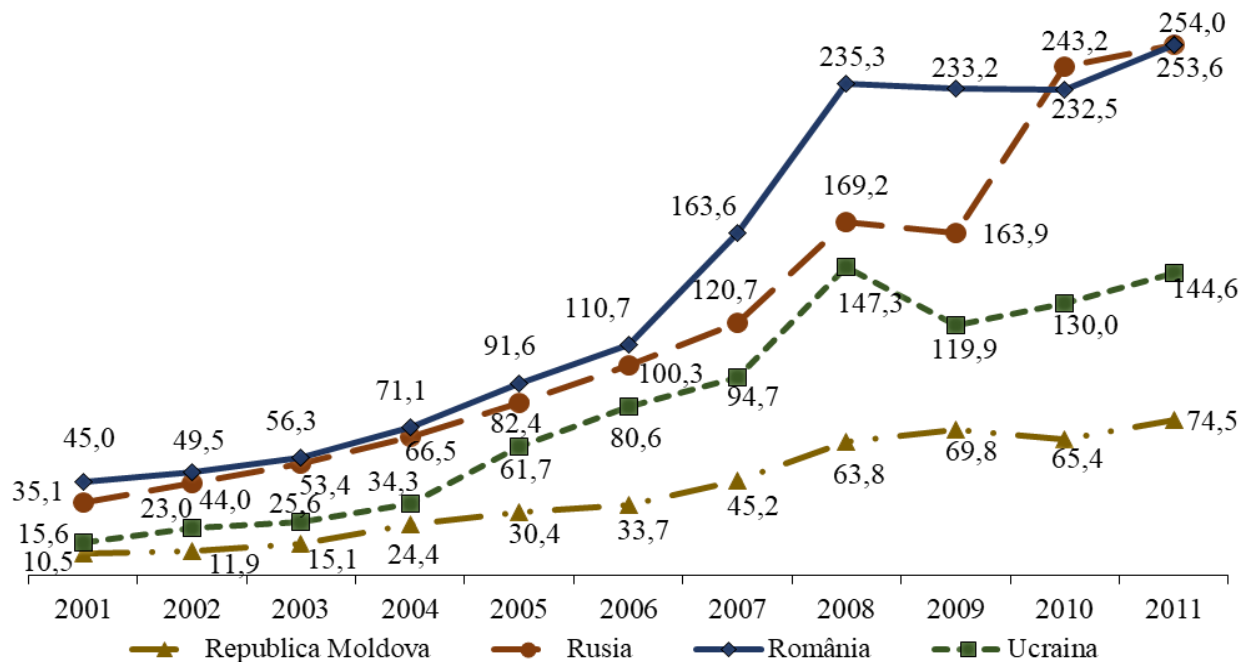

Figura 4. Pensia medie lunară în Republica Moldova și unele țări, USD (la sfârșitul anului)

Sursa: calculată și elaborată de autori în baza datelor: [4, p. 107; 5, p. 106; 8; 9; 46; 49; 50]

Cu un nivel relativ scăzut al pensiei medii în țară, a existat o diferențiere semnificativă a mărimilor pensiilor după categoriile acestora. La finele anului 2016, mărimea medie lunară a pensiei de urmaș a fost de 670,33 lei (53,3% din pensia medie pe țară), pensia de dizabilitate – 1018,30 lei (81,0%), pensia militarilor în termen – 957,74 lei (76,2%). În schimb, pensia medie lunară a funcționarilor publici a fost de 2011,09 lei (ceea ce este de 1,6 ori mai mult decât media națională), a lucrătorilor vamali – 3345,46 lei (de 2,7 ori mai mult), a primarilor și a membrilor consiliilor raionale – 2376, 91 lei (de 1,9 ori mai mult). Deosebit de semnificativ este „decalajul” dintre nivelul mediu al pensiei din țară și pensiei procurorilor și judecătorilor – 8,6 ori, deputaților – 3,5 ori, foștilor membri ai Guvernului – 4,7 ori (Figura 5).

Această circumstanță contravine principiului echității sociale și provoacă nemulțumiri în rândul beneficiarilor de alte categorii de pensii și plătitorilor de contribuții de asigurări. Totodată, trebuie remarcat faptul că numărul pensionarilor cu condiții de pensionare mai bune este relativ mic și constituie doar 1,2% din numărul total al pensionarilor din țară.

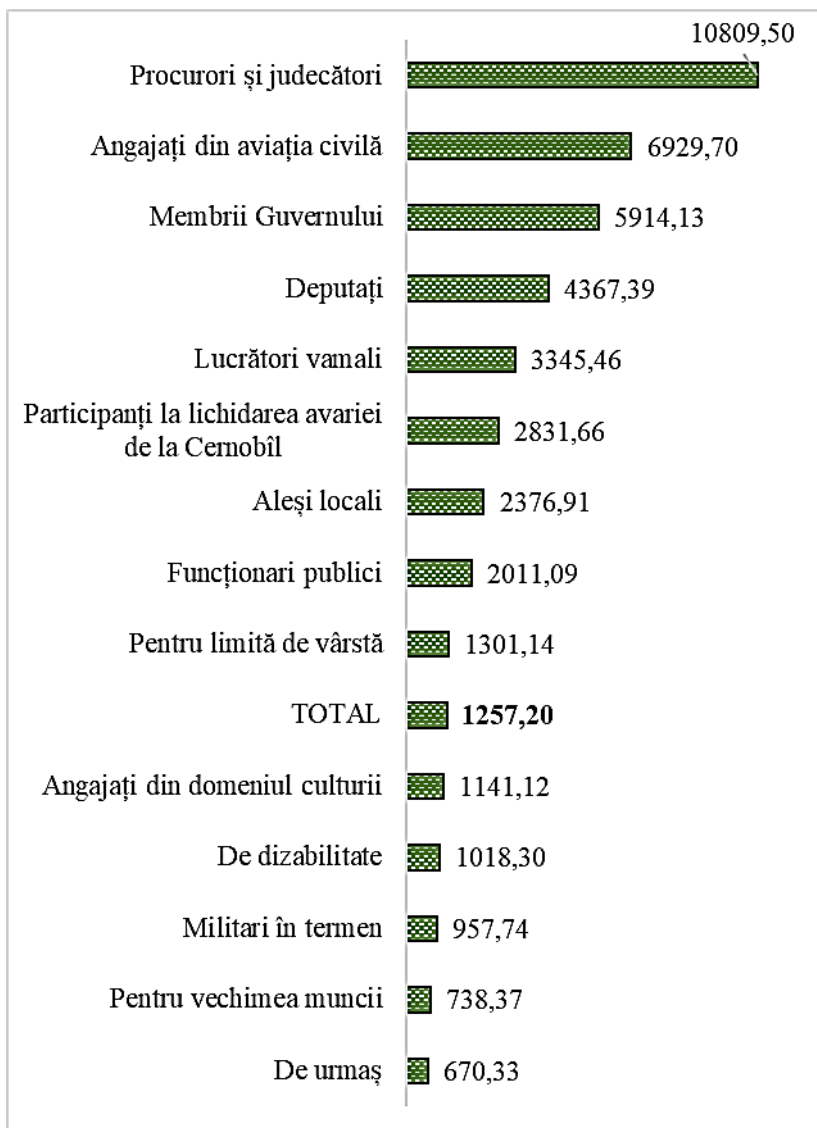

Figura 5. Cuantumul mediu lunar al pensiei în Republica Moldova (la sfârșitul anului 2016), lei

Sursa: elaborat de autori în baza datelor: [39, p. 72]

În Republica Moldova există o tendință clară de creștere a cuantumului pensiei minime. Acest lucru a fost facilitat de modificarea legislației privind pensiile, care a avut drept scop perfecționarea asigurării cu pensii a persoanelor asigurate.

În temeiul art.12 al Legii nr.156-XIV, din 1 ianuarie 1999, pensia minimă pentru limită de vârstă a fost stabilită în mărime de 65 lei și 55,25 lei pentru lucrătorii din agricultură. În fiecare an, pensia minimă a fost indexată în conformitate cu coeficientul de indexare stabilit. În anul 2013, mărimea pensiei minime indexate pentru limită de vârstă în Republica Moldova a constituit 703,5 lei. Comparativ cu anul 2005, pensia minimă pentru limită de vârstă a crescut de 2,6 ori, în timp ce cuantumul mediu al pensiei pentru limită de vârstă a crescut de 2,7 ori (Tabelul 5). Aceasta a determinat creșterea „decalajului” dintre cuantumurile medii și minime ale pensiilor. Dacă în anul 2005 pensia minimă pentru limită de vârstă a constituit 68,6% din nivelul mediu al pensiei, atunci în anul 2013 – 65,3%.

Pentru anii 2005-2013 numărul persoanelor, care beneficiau de pensie pentru limită de vârstă în cuantum minim, a crescut de 4,1 ori, în timp ce numărul pensionarilor pentru limită de vârstă a crescut cu 10,1%. Drept urmare, dacă în anul 2005 ponderea persoanelor care beneficiau de pensie în cuantum minim în structura numărului de pensionari pentru limită de vârstă a constituit 3,5%, apoi în 2013 ponderea acestora era de 10,7%. Dacă în anul 2005 doar fiecare al 28-lea pensionar pentru limită de vârstă beneficia de pensie în cuantum minim, apoi în 2013 – fiecare al 8-lea, ceea ce, fără îndoială, este o tendință extrem de negativă.

Evoluția sistemului de pensii din Republica Moldova:
inovații legislative și normative

Tabelul 5. Mărimea pensiei minime pentru limită de vârstă și numărul beneficiarilor în Republica Moldova (la sfârșitul anului)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013 în % față de 2005
Cuquantumul mediu al pensiei, lei: - pentru limită de vârstă	397,2	457,5	565,8	666,3	800,8	836,6	900,6	987,0	1080,7	271,7
- în cuquantum minim	272,5	299,5	380,5	425,3	534,6	557,5	600,73	658,6	703,5	258,2
Pensia minimă în % comparativ cu media	68,6	65,5	67,2	63,8	66,7	66,6	66,7	66,7	65,1	-
Pensionari pentru limită de vârstă, mii pers.	457,3	459,7	458,8	462,1	465,0	468,0	481,0	492,7	504,2	110,1
inclusiv beneficiarii de pensii în cuquantum minim, mii pers.	16,0	15,5	25,1	30,8	37,0	42,9	51,5	58,5	65,3	411,9
Ponderea beneficiarilor de pensii în cuquantum minim, %	3,5	3,4	5,5	6,7	8,0	9,2	10,7	11,9	12,9	-

Sursa: calculat de autori în baza datelor: [35, p. 98; 37, p. 158; 6, p. 72]

ETAPA III. MODERNIZAREA SISTEMULUI DE PENSII

Etapa respectivă a început la 1 ianuarie 2017, când au fost introduse modificări și completări considerabile în Legea privind pensiile de asigurări sociale de stat nr.156-XIV din 14 octombrie 1998 (în continuare – Legea nr.156-XIV) [32]. Aceste modificări și completări, care au intrat în vigoare la 1 ianuarie 2017 în conformitate cu art. III al Legii nr.290 din 16 decembrie 2016 [26] au avut un impact semnificativ asupra funcționării sistemului de pensii al Republicii Moldova. De fapt, implementarea acestor modificări și completări, care au schimbat în mod semnificativ multe norme de pensii importante, poate fi apreciată, în fond, ca o reformă a pensiilor. În acest sens, în mod logic s-ar impune fie adoptarea unei legi noi, fie adoptarea Legii nr.156-XIV într-o nouă redacție. Această abordare este susținută de faptul că Legea nr.156-XIV a suferit o multitudine de modificări și completări, care au fost făcute de-a lungul a aproape 20 de ani. Până în anul 2004, modificările și completările în cauză au fost introduse prin 11 legi, iar din 2004 până la 16.12.2016 – prin 23 de legi. Drept urmare, textul inițial al Legii nr.156-XIV, adoptată la 14 octombrie 1998, a suportat o transformare esențială.

Printre modificările și completările introduse de la 1 ianuarie 2017, cele mai importante sunt următoarele.

1. Denumirea Legii nr.156-XIV a fost schimbată, având în prezent următoarea redacție: „Legea privind sistemul public de pensii”. Această denumire reflecta mai complet conținutul legii, deoarece în prezent aceasta a început să reglementeze nu doar stabilirea și plata pensiilor de asigurări sociale de stat, ci și a altor categorii de pensii garantate de stat.

2. Lista perioadelor necontributive, care sunt echivalate cu perioadele contributive, incluse în stagiul de cotizare, a fost extinsă. Ca urmare, la perioadele necontributive, legate cu (i) satisfacerea serviciului militar, (ii) îngrijirea unui copil până la vârsta de 3 ani, (iii) beneficierea de indemnizații pentru incapacitate temporară de muncă, ajutor de șomaj, pentru integrare profesională, sunt adăugate perioade necontributive legate cu (iv) îngrijirea unui copil cu dizabilitate severă sub vârsta de 18 ani (v) activitatea necontributivă în funcție de judecător și procuror de până la 31 decembrie 2005, (vi) perioada de rezidențiat în învățământul postuniversitar obligatoriu. În plus, la perioadele necontributive, incluse în stagiul de cotizare, au fost adăugate perioadele în care, până la 1 ianuarie 1999 se realiza (vii) îngrijirea unui invalid de gradul I, a unui copil invalid sub vârsta de 16 ani sau a unei persoane, care a depășit vârsta de 75 de ani și (viii) perioada studiilor în instituțiile de învățământ superior de zi. Apreciind pozitiv extinderea listei perioadelor necontributive, în același timp, vom menționa că perioadele necontributive, incluse în stagiul de cotizare înainte de 1 ianuarie 1999, după această dată nu sunt luate în considerare în stagiul de cotizare. Acest lucru se referă la perioada de îngrijire a unui invalid de gradul I și a vârstnicilor, care au atins vârsta de 75 de ani, precum și perioada de studii în instituțiile de învățământ superior de zi.

În opinia noastră, motivul acestei excluderi este următorul. După cum se știe, la calcularea cuantumului pensiei pentru limită de vârstă se ia în considerare durata stagiului de cotizare. Legislația privind pensiile prevede că stagiul de cotizare include și perioadele necontributive (lista acestora este

reglementată de partea (2) a articolului 5 al Legii nr.156-XIV, intrat în vigoare la 1 ianuarie 2017), în care nu s-au efectuat contribuții de asigurări sociale de stat. Calculând cuantumul pensiiilor, ținând cont de perioadele necontributive, sistemul de pensii suportă anumite cheltuieli, pentru acoperirea cărora este prevăzută finanțarea din bugetul de stat. Aceste cheltuieli au tendință de creștere. Astfel, în anul 2016, cheltuielile asociate cu includerea perioadelor necontributive în stagiul de cotizare au constituit 104,6 milioane lei, adică cu 33,9 milioane lei sau cu 47,9% mai mult decât în anul 2015. Creșterea semnificativă a acestor cheltuieli s-a datorat creșterii numărului pensionarilor, al căror stagiul de cotizare a cuprins perioade necontributive (cu 18,9 mii pers. sau 41,2%), precum și indexării pensiiilor la 1.04.2016 cu 10,1%.

3. O inovație legislativă importantă a fost introducerea procedurii de valorizare la calculul mărimii venitului mediu lunar asigurat. Valorizarea reprezintă indexarea venitului mediu lunar asigurat, obținut începând cu 1 ianuarie 1999, care s-a realizat ținând cont de coeficientul de creștere a salariului mediu pe economie în perioadele de cotizare până în anul premergător anului de ieșire la pensie. La calcularea venitului mediu lunar asigurat pentru perioadele necontributive, incluse în stagiul de cotizare s-a luat în calcul salariul minim pe țară în ziua calculării pensiei.

4. În lista categoriilor de pensii deja existente: a) pentru limită de vârstă, b) de dizabilitate, c) de urmaș, au mai fost introduse două categorii de pensii: d) pensie specială și e) pensie anticipată pentru limită de vârstă.

În conformitate cu articolul 10 al Legii nr.156-XIV, pensia specială este o pensie de stat stabilită și plătită în conformitate cu prevederile altor legi. Introducerea acestei categorii de pensie a reflectat în mod obiectiv situația actuală, când stabilirea și plata pensiilor pentru judecători, procurori, lucrători vamali, deputați, membri ai Guvernului, funcționari publici, aleși ai autorităților administrației publice locale și alte categorii, se reglementa de actele legislative corespunzătoare. Astfel, introducerea acestei pensii în lista categoriilor de pensii a permis de a vorbi despre formarea unui sistem unitar de pensii în Republica Moldova, ceea ce se reflectă în titlul Legii nr.156-XIV „Legea privind sistemul public de pensii” (anterior Legea nr.156-XIV era numită „Legea privind pensiile de asigurări sociale de stat”).

În ceea ce privește pensia anticipată pentru limită de vârstă, introducerea acesteia a fost reglementată de articolul 15¹, potrivit căruia o persoană asigurată, având stagiul complet de cotizare, putea solicita stabilirea anticipată a pensiei pentru limită de vârstă cu cel mult trei ani înainte de împlinirea vârstei standard de pensionare – 63 de ani pentru bărbați și femei. Totodată, la calcularea stagiului necesar de cotizare pentru stabilirea unei pensii anticipate pentru limită de vârstă, perioadele necontributive nu au fost luate în considerare. Astfel, pentru stabilirea unei pensii anticipate pentru limită de vârstă, al cărei quantum a fost stabilit în aceleași condiții ca și mărimea pensiei pentru limită de vârstă, este necesar de a avea stagiul de cotizare de 34 de ani și atingerea vârstei de 60 de ani pentru bărbați și femei.

Introducerea pensiei anticipate pentru limită de vârstă a intrat, însă, în conflict cu una dintre principalele condiții de stabilire a pensiei pentru limită de vârstă – atingerea vârstei standard de pensionare de 63 de ani pentru bărbați și femei. Legislația a stabilit o vârstă standard de pensionare mai mică doar pentru femeile, care au născut 5 sau mai mulți copii, precum și pentru persoanele angajate la lucrări cu condiții de muncă deosebit de vătămătoare și deosebit de grele (prevăzute în Lista 1). Această vârstă preferențială a fost un fel de compensare a cheltuielilor de forță și sănătate pentru mamele cu mulți copii și persoanele angajate în industrii periculoase și, prin urmare, a fost o decizie social justificată. Cu toate acestea, stabilirea vârstei mai mici cu 3 ani, decât vârsta standard de pensionare pentru stabilirea pensiei anticipate nu avea motive sociale sau de altă natură. În plus, stabilirea unei vârste mai mici de pensionare la stabilirea pensiei anticipate pentru limită de vârstă încălca principiul egalității, care „asigură tuturor participanților la sistemul public un tratament nediscriminatoriu în ceea ce privește drepturile și obligațiile prevăzute de lege” (articolul 3 al Legii 489-XIV din 8 iulie 1999 privind sistemul public de asigurări sociale [31]).

De introducerea pensiei anticipate pentru limită de vârstă, care a fost prezentată drept o „inovație” în Buletinul informativ al CNAS „Asigurări Sociale” [7, p.4; 47], au beneficiat un număr semnificativ de cetățeni. Dacă la 1 iulie 2017 numărul beneficiarilor de pensii anticipate era de 1994 persoane, atunci la 1 ianuarie 2018 – 8761 persoane, adică de 4,4 ori mai mult (*Tabelul 6*).

Evoluția sistemului de pensii din Republica Moldova:
 inovații legislative și normative

Tabelul 6. Dinamica numărului de beneficiari de pensii și cuantumul mediu al pensiilor

	1.07.2017	1.10.2017	1.01.2018	1.04.2018	1.04.2018 în % față de 1.07.2017
<i>Numărul beneficiarilor de pensii – total, pers.</i>	712543	718285	716015	714202	100,2
<i>din care:</i>					
- pensii pentru limită de vârstă	533859	536513	532976	532341	99,7
- pensii anticipate pentru limită de vârstă	1994	6020	8377	8761	439,4
<i>Structura numărului beneficiarilor de pensii – total, %</i>	100,0	100,0	100,0	100,0	-
<i>din care:</i>					
- pensii pentru limită de vârstă	74,9	74,7	74,4	74,5	-
- pensii anticipate pentru limită de vârstă	0,3	0,8	1,2	1,2	-
<i>Cuantumul mediu al pensiei – total, lei</i>	1484,72	1495,72	1527,87	1532,95	103,2
<i>din care:</i>					
- pensii pentru limită de vârstă	1425,85	1427,41	1456,86	1461,37	102,5
- pensii anticipate pentru limită de vârstă	2316,30	2725,78	2793,71	2795,86	120,7
<i>Raportul dintre cuantumul pensiei anticipate pentru limită de vârstă (%) și:</i>					
- pensia medie	156,0	182,2	182,8	182,4	-
- pensia pentru limită de vârstă	162,4	190,7	191,8	191,3	-

Sursa: Calculat în baza datelor: [20]

Această creștere s-a produs pe fundalul unei creșteri nesemnificative a numărului de beneficiari de toate categoriile de pensii (cu 0,2%) și al unei scăderi a numărului de beneficiari de pensii pentru limită de vârstă (cu 0,3%). Atractivitatea acestui tip de pensie a fost atestată și de faptul că ponderea beneficiarilor de pensii anticipate pentru limită de vârstă în numărul total al pensiilor de toate categoriile a crescut de la 0,3% la 1,2%, în timp ce ponderea beneficiarilor de pensii pentru limită de vârstă a scăzut de la 74,9% la 74,5%. Cel mai puternic imbold pentru o creștere semnificativă a numărului de beneficiari de pensie anticipată pentru limită de vârstă a fost creșterea semnificativă a mărimii medii a acestei categorii de pensii, care a crescut de la 2316,3 lei la situația de la 01.07.2017 la 2795,86 lei – la 01.04.2018, adică cu 20,7%. În această perioadă, cuantumul mediu al pensiei a crescut cu doar 3,2%, în timp ce cuantumul pensiei pentru limită de vârstă a crescut cu 2,5%. Drept urmare, mărimea pensiei anticipate pentru limită de vârstă a depășit cuantumul mediu al pensiei de 1,8 ori, iar mărimea pensiei pentru limită de vârstă – de 1,9 ori. Creșterea numărului de beneficiari de pensii anticipate pentru limită de vârstă, precum și cuantumul mare al acestei categorii de pensie, au determinat volumele semnificative de mijloace bănești din bugetul public de asigurări sociale, direcționate către plata acestei categorii de pensii. Acesta fiind, cel mai probabil, motivul principal pentru care pensia anticipată pentru limită de vârstă a fost anulată în conformitate cu p.(1), art.I al Legii nr.317 din 22 decembrie 2017 privind modificările și completările în Legea privind sistemul public de pensii nr.156/1998 [25]. Aceasta a confirmat faptul că introducerea modificărilor și completărilor în legislația

privind pensiile nu a fost suficient de bine chibzuită. A trecut doar puțin mai mult de un an de la adoptarea Legii nr.290 (16 decembrie 2016) [26] și era evident că se impunea schimbarea „arhitecturii” sistemului de pensii, deoarece categoriile de pensii reprezintă cadrul (structura) acestui sistem.

Decizia de a introduce pensia anticipată pentru limită de vârstă a fost eronată și pentru că se încălca principiul solidarității sociale. După cum se știe, în Republica Moldova funcționează un model de solidaritate al asigurării cu pensii, în care principiul solidarității sociale este utilizat atât pe verticală (când există o legătură dintre generații), cât și pe orizontală (când există o interacțiune între diferite straturi și grupe ale populației). Mai exact, introducerea pensiei anticipate pentru limită de vârstă era în contradicție cu principiul solidarității sociale a persoanelor, care reprezintă o generație. Evident, beneficiarii de pensii anticipate pentru limită de vârstă au adus o contribuție mult mai mare la finanțarea sistemului de pensii și au primit, pe bună dreptate, o pensie mai mare. Cu toate acestea, excluderea acestora din numărul total de beneficiari de pensii pentru limită de vârstă nu a permis realizarea în deplină măsură a redistribuirii solidare a mijloacelor bănești, generate din contribuțiile lor de asigurare, în favoarea persoanelor, care aduc o contribuție semnificativ mai mică la finanțarea sistemului de pensii.

5. S-a stabilit (art.12) că cuantumul pensiei minime pentru limită de vârstă este egal cu mărimea venitului lunar minim garantat (care se ia în calcul și la stabilirea cuantumului ajutorului social familiilor cu venituri mici, iar mărimea acestuia a fost stabilită prin Legile privind bugetul public al țării pentru anul corespunzător). La 1 aprilie 2018, cuantumul pensiei

minime pentru limită de vârstă a fost stabilit în mărime de 961 lei [16]. Anterior, cuantumul pensiei minime era stabilit în felul următor. De la 1 ianuarie 1999, pensia minimă pentru limită de vârstă era de 65 lei și 55,25 lei pentru lucrătorii din agricultură. În fiecare an pensia minimă a fost indexată în conformitate cu coeficientul de indexare a pensiei. În anul 2016 cuantumul pensiei minime indexate pentru limită de vârstă a fost de 948,84 lei și 844,71 lei pentru lucrătorii din agricultură.

Astfel, a avut loc o uniformizare a cuantumului pensiei minime pentru limită de vârstă și a mărimii venitului lunar minim garantat. Acest lucru a făcut posibilă stabilirea unei modalități clare de reexaminare a cuantumului pensiei minime pentru limită de vârstă – pe măsura creșterii venitului lunar minim garantat. Ulterior, această modalitate a suportat o schimbare radicală. În anul 2022 [20], la un stagiul complet de cotizare, pensia minimă pentru limită de vârstă este stabilită în cuantumul de 2000 lei pe lună. Dacă stagiul de cotizare este incomplet, pensia minimă se stabilește ținând cont de durata perioadei de plată a contribuțiilor de asigurare.

6. Modalitatea de indexare a pensiilor a fost schimbată. Anterior, coeficientul de indexare constituia mărimea medie dintre creșterea medie anuală a indicelui prețurilor de consum (IPC) și creșterea anuală a salariului mediu pe țară pentru anul precedent. În prezent, conform articolului 13, coeficientul de indexare este egal cu creșterea anuală a IPC pe țară pentru anul precedent. Dacă IPC era mai mic de 2%, pensiile nu erau indexate. Următoarea indexare se efectua în cazul, în care creșterea IPC de la momentul indexării anterioare ar fi constituit cel puțin 2%.

În anul 2020, pensiile au început să fie indexate de două ori pe an. La 1 aprilie, coeficientul de indexare era calculat pe baza creșterii medii anuale a inflației pentru ultimii 3 ani (coeficientul de indexare a fost de 4,83%), iar la 1 octombrie, pe baza nivelului inflației, înregistrat în prima jumătate a anului 2020 (1,03%). În anul 2021 pensiile au fost indexate o singură dată – la 1 octombrie cu 3,86%. Acest lucru a fost determinat de faptul că la 1 aprilie nu existau motive de indexare, întrucât în a doua jumătate a anului 2020 nivelul inflației, pe baza căruia se calculează coeficientul de indexare, a fost negativ.

În anul 2022, ca rezultat al modificărilor în legislația privind pensiile, indexarea pensiilor s-a efectuat doar la 1 aprilie. Coeficientul de indexare s-a calculat pe baza creșterii medii anuale a IPC pentru anul precedent (conform datelor BNS, în anul 2021 acesta fiind de 5,11%). În plus, la cuantumul pensiei indexate s-a adăugat o sumă fixă. Aceasta se calculează prin înmulțirea a 50% din creșterea PIB-ului pentru anul precedent cu mărimea pensiei medii pentru anul 2021.

7. În conformitate cu punctul (4¹) al art.33 din Legea nr.156-XIV, a fost introdusă o dispoziție importantă: „pensionarii, care activează sau au activat în câmpul muncii după realizarea/reexaminarea dreptului la pensie pentru limită de vârstă în condițiile prezentei legi pot solicita reexaminarea pensiei nu mai des decât o dată la doi ani”. Inițial, aceasta a vizat doar acei pensionari, care și-au exercitat dreptul la pensie după 1 ianuarie 2017. În Republica Moldova, o parte semnificativă a pensionarilor pentru limită de vârstă își continuă activitatea de muncă, fiind deja beneficiari de pensii până la 1 ianuarie 2017 (în mun. Chișinău activează peste 37% de pensionari după

stabilirea pensiei pentru limită de vârstă [10, p. 47]). Aceștia plătesc în mod regulat contribuții de asigurări în fondul de pensii, iar angajatorii acestora achită contribuții de asigurări la Casa Națională de Asigurări Sociale. Cu toate acestea, pensionarii, care au ieșit la pensie înainte de 1 ianuarie 2017 nu aveau dreptul la reexaminarea cuantumului pensiei. Această nedreptate socială a fost semnalată în mod repetat în mai multe publicații științifice, precum și în Rapoartele sociale anuale ale Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei. Pentru a soluționa problema reexaminării pensiilor pentru pensionarii încadrați în câmpul muncii, specialiștii de la Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei au venit cu o variantă de compromis. În special, aceștia au recomandat „fie anularea plății contribuțiilor de asigurări sociale de către pensionarii activi, fie de a efectua recalcularea pensiilor pentru limită de vârstă pentru persoanele, care continuă activitatea de muncă după stabilirea pensiilor” [*de exemplu*, 36, p.69; 38, p.63]. Cu toate acestea, niciuna dintre aceste opțiuni nu a fost luată în calcul la adoptarea modificărilor și completărilor la Legea nr.156-XIV, iar pensionarilor activi în câmpul muncii așa și nu le-a fost acordat dreptul de reexaminare a pensiilor. Consecințele negative ale unei astfel de decizii nu doar că încălcau principiul echității sociale, dar și stimulau ocuparea informală a pensionarilor activi în câmpul muncii, ceea ce a afectat negativ partea de venituri a bugetului public al asigurărilor sociale și, în final, submina încrederea în sistemul public de pensii. În acest context, la 26 iulie 2018 a fost adoptată Legea nr.165 privind modificările ce țin de dreptul de reexaminare a pensiilor pensionarilor activi. Potrivit acestei legi, în perioada 2020-2021 dreptul de

reexaminare a pensiilor va fi acordat pensionarilor, ale căror pensii au fost stabilite până la 1 ianuarie 1999, iar în anii 2022-2027 – pensionarilor, ale căror pensii au fost stabilite după 1 ianuarie 1999 și până la 1 ianuarie 2019 [27].

Cât privește reexaminarea pensiilor pentru limită de vârstă persoanelor, care activează sau au activat în câmpul muncii după realizarea dreptului la pensie pentru limită de vârstă, menționăm că pe parcursul anului 2019 au fost reexamineate pensiile pentru limită de vârstă ale beneficiarilor, care și-au stabilit pensia până la data de 1 ianuarie 1999 și au realizat un stagiul de la 15 ani după stabilirea dreptului la pensie.

Totodată, la data de 6 decembrie 2019 a fost adoptată Legea nr.168 pentru modificarea art.33 al Legii nr.156/1998 privind sistemul public de pensii [23], prin intermediul căreia au fost revizuite perioadele de reexaminare a pensiilor pentru limită de vârstă, eșalonat în raport cu stagiul de cotizare cumulat după realizarea dreptului la pensie pentru limită de vârstă.

Astfel, urmare a modificărilor operate, reexaminarea pensiilor pentru limită de vârstă, stabilite până la 1 ianuarie 2019, se efectuează eșalonat în raport cu stagiul de cotizare cumulat după realizarea dreptului la pensie și anul stabilirii dreptului la pensie, conform *Tabelului 7*.

Tabelul 7. Perioadele de reexaminare a pensiilor din Republica Moldova

	Perioada de stabilire a pensiilor					
	Pensiile stabilite/ reexamineate până la 1 ianuarie 1999		Pensiile stabilite după 1 ianuarie 1999 și până la 1 ianuarie 2019			
Anul în care va fi efectuată reexaminarea pensiei	2019	2020 (1 ianuarie)	2020 (1 iulie)	2021 (1 ianuarie)	2022 (1 ianuarie)	2023 (1 ianuarie)
Stagiu de cotizare după realizarea dreptului la pensie pentru limită de vârstă	de la 15 ani	până la 15 ani	de la 10 ani	de la 7 ani până la 10 ani	de la 5 ani până la 7 ani	de la 2 ani până la 5 ani

Sursa: [40]

8. A fost mărită vârsta standard de pensionare. Potrivit articolului 41 (1) al Legii nr.156-XIV, vârsta standard de pensionare de 63 de ani a fost stabilită începând cu 1 iulie 2019 pentru bărbați și de la 1 iulie 2028 pentru femei. Atingerea acestei vârste se realizează, începând cu 1 iulie 2017, prin creșterea anuală a vârstei standard de pensionare pentru bărbați cu 4 luni de la 62 ani 4 luni, iar pentru femei cu 6 luni – de la 57 ani 6 luni. De remarcat, că în anul 2020 s-a întreprins o încercare de înghețare a creșterii vârstei de pensionare și de stabilire a acesteia la nivelul anterior de 57/62 de ani. Totuși, la începutul lunii decembrie 2021, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat legea, prin care s-a revenit la practica anterioară de majorare treptată a vârstei de pensionare pentru bărbați și femei până la 63 de ani.

Tabelul 8. Majorarea vârstei de pensionare în Republica Moldova (ani, luni)

	Vârsta de pensionare (ani, luni)	
	bărbați	femei
1 ianuarie 2022	63	59,6
1 iulie 2022	63	60
1 iulie 2023	63	60,6
1 iulie 2024	63	61
1 iulie 2025	63	61,6
1 iulie 2026	63	62
1 iulie 2027	63	62,6
1 iulie 2028	63	63

Sursa: elaborat de autori în baza articolului 41 (1) al Legii nr.156-XIV [32]

Majorarea vârstei standard de pensionare, cu egalarea nivelului acesteia pentru bărbați și femei, va contribui la consolidarea sustenabilității financiare a sistemului de pensii. Cu toate acestea, majorarea vârstei de pensionare poate avea și consecințe negative. Pentru a evalua aceste consecințe, practica mondială folosește indicatorul „raportul procentual dintre durata activității de muncă (calculată de la 20 de ani până la vârsta de pensionare) și viața la pensie”. Analiza acestui indicator a arătat că majorarea vârstei de pensionare a condus la creșterea diferențelor dintre pensionarii din Republica Moldova și cei din țările OCDE.

Vârsta de pensionare în țările OCDE a fost în medie de 65,1 ani pentru bărbați, ceea ce este cu 2,1 ani mai mare decât în Republica Moldova (*Tabelul 9*). Însă, durata de viață la pensie a bărbaților pensionari din țările OCDE este de 18 ani, adică cu 5,2 ani mai mult decât în țara noastră. Drept urmare, raportul dintre numărul anilor la muncă și numărul anilor la pensie în țările OCDE (205,5%) este de 1,3 ori mai mic decât în Republica

Moldova (335,9%). O situație similară este și cu referire la femei. În țările OCDE, vârsta de pensionare pentru femei este de 63,6 ani, adică cu doar 0,6 ani mai mare decât vârsta de pensionare, care va fi stabilită în Republica Moldova printr-o creștere „lină” a nivelului său actual. Cu toate acestea, în țările OCDE, femeile la pensie trăiesc 22,5 ani, iar în Moldova – 16,3 ani, adică cu 6,2 ani mai puțin.

Tabelul 9. Raportul dintre durata activității de muncă și viața la pensie în țările OCDE și Republica Moldova, %

	OCDE (2016)		Republica Moldova	
	bărbați	femei	bărbați	femei
Vârsta de pensionare, ani	65,1	63,6	63,	63,0
Durata activității de muncă, ani	45,1	43,6	43,0	43,0
Speranță de viață la atingerea vârstei de pensionare, ani	83,1	86,1	75,8*	79,3*
Durata vieții la pensie, ani	18,0	22,5	12,8*	16,3*
Numărul anilor de muncă în % față de numărul anilor la pensie	250,5	193,8	335,9*	263,8*

* - anul 2014

Sursa: calculat în baza datelor: [41; 42, p.129]

9. A fost mărit stagiul de cotizare, care oferă dreptul de a stabili pensia pentru limită de vârstă în mărimea deplină. Stagiul complet de cotizare pentru bărbați de 33 ani 6 luni, care era în vigoare la 1 iulie 2017, se majorează până la 34 de ani, începând cu 1 iulie 2018. Pentru femei stagiul complet de cotizare de 30 ani 6 luni se majorează anual cu 6 luni și va ajunge 34 de ani, începând cu 1 iulie 2024.

10. Lista persoanelor, supuse asigurării sociale obligatorii a fost extinsă semnificativ. Articolul 4 al Legii privind sistemul public de asigurări sociale nr.489-XIV din 8 iulie 1999 [31] a fost completat cu punctul 11), potrivit căruia sunt supuși asigurărilor sociale obligatorii militarii, care satisfac serviciul prin contract, persoanele din corpul de comandă și din trupele organelor afacerilor interne și sistemului penitenciar, ofițerii de protecție și colaboratorii organelor securității statului și Centrului Național Anticorupție. Această normă este introdusă pentru prima dată de la existența asigurării sociale obligatorii în Republica Moldova.

De menționat, că includerea militarilor, a persoanelor din trupele organelor afacerilor interne, a securității statului și a sistemului penitenciar în lista persoanelor supuse asigurărilor sociale obligatorii nu a fost confirmată de practica mondială. De regulă, condițiile de stabilire și mărimile pensiilor pentru aceste categorii de populație sunt reglementate prin legi separate și finanțate de la bugetul public. În plus, punctul 11), introdus în articolul 4 al Legii nr.489-XIV, este în contradicție directă cu Strategia reformei sistemului de asigurare cu pensii din Republica Moldova, aprobată prin Hotărârea Parlamentului nr.141-XIV din 23 septembrie 1998. Una din dispozițiile Strategiei (capitolul III, punctul 2, subpunctul 2, alineatul 3) stabilește că „Asigurarea cu pensii a militarilor și polițiștilor urmează ... să fie examinată separat. Această pensie se finanțează de la bugetul de stat, dar militarii și polițiștii nu fac defalcări în sistemul de asigurare socială.” [19].

11. Cea mai importantă modificare a Legii nr. 156-XIV este abrogarea Capitolului VI „Pensii pentru unele categorii de

cetățeni”, care reglementa condițiile de stabilire a pensiilor deputaților în Parlament, membrilor Guvernului, funcționarilor publici, aleșilor locali, judecătorilor și procurorilor. Aceste categorii de cetățeni aveau condiții preferențiale pentru stabilirea pensiei pentru limită de vârstă – stabilirea unei vârste de pensionare mai mici (de exemplu, pentru funcționarii publici, începând cu 1 iulie 2016 – 60 ani 6 luni pentru bărbați și 55 ani 6 luni pentru femei, cu o vârstă standard de pensionare de 62/57 ani). Și mai diferite semnificativ erau condițiile de calcul a mărimii pensiilor pentru limită de vârstă pentru aceste categorii de cetățeni. Pentru deputații din Parlament și membrii Guvernului, pensia era calculată în cuantum de 42% din suma tuturor plăților asigurate. Pensiile aleșilor locali și funcționarilor publici se calculau la un procent și mai mare din venitul mediu lunar asigurat – 75%.

Această circumstanță, contrară principiului echității sociale, a provocat nemulțumiri în rândul beneficiarilor de alte categorii de pensii și plătitorilor de contribuții de asigurări. Anularea condițiilor preferențiale de stabilire a pensiilor unor categorii de cetățeni a avut temei juridic obiectiv, întrucât corespundea pe deplin Strategiei reformei sistemului de asigurare cu pensii din Republica Moldova. Capitolul III al Strategiei stipulează că unul dintre obiectivele principale ale reformei sistemului de pensii este asigurarea respectării principiilor echității sociale. A fost indicat, că „majoritatea cetățenilor vor beneficia de pensii în dependență de aportul lor la sistemul de pensii, acesta urmând să fie transparent și accesibil tuturor” (Capitolul III, punctul 1, subpunctul b) [19].

De menționat, că anularea condițiilor preferențiale de

stabilire a pensiilor nu s-a aplicat persoanelor, care și-au exercitat deja dreptul la pensie înainte de 1 ianuarie 2017. Mai mult ca atât, dispozițiile legii nu s-au aplicat funcționarilor publici, care la 1 ianuarie 2017, aveau stagiul de cotizare de 33 de ani pentru bărbați și 30 de ani pentru femei și cel puțin 15 ani în serviciul public. Acestor funcționari publici li se stabilea pensia în condițiile, care erau în vigoare până la 1 ianuarie 2017 (adică vârsta de pensionare este de 60 ani 6 luni pentru bărbați și 55 ani 6 luni pentru femei, cuantumul pensiei fiind de 75% din venitul asigurat). Au fost menținute condițiile preferențiale de stabilire a pensiilor pentru judecători și procurori.

12. Din anul 2022 se acordă dreptul la pensionare anticipată, de care vor putea beneficia bărbații și femeile, a căror stagiul de cotizare depășește stagiul standard cu 5 și, respectiv, 3 ani. Dacă luăm în considerare că de la 1 ianuarie 2022, stagiul necesar de cotizare pentru a primi o pensie completă pentru limită de vârstă este de 34 de ani pentru bărbați și de 32,5 ani pentru femei, atunci pentru pensionare anticipată, bărbații au nevoie de 39 de ani de stagiul, iar femeile – de 35,5 ani. După anul 2024, stagiul de cotizare standard pentru bărbați și femei va fi de 34 de ani, prin urmare, pentru pensionarea anticipată, bărbații vor avea nevoie de 39 de ani de stagiul, iar femeile – de 37 de ani.

Stagiul de cotizare pentru pensionare anticipată nu include concediul de îngrijire a unui copil până la vârsta de 3 ani, concediul de îngrijire a unui copil invalid sub vârsta de 16 ani, îngrijirea unui invalid de gradul I, sau a unei persoane, care a depășit vârsta de 75 de ani. De asemenea, stagiul de cotizare nu include perioada de serviciu militar în termen, perioada în

care persoana a beneficiat de indemnizații pentru incapacitate temporară de muncă, ajutor de șomaj, pentru integrare profesională. În plus, perioada studiilor în instituțiile de învățământ superior de zi nu este luată în considerare.

Este prevăzut, că la împlinirea vârstei standard de pensionare, cei care s-au pensionat anticipat pot solicita pensia pentru limită de vârstă. În acest caz, în stagiul de cotizare se includ și perioadele enumerate mai sus, neincluse anterior în stagiul. Solicitarea acestei categorii de pensii este atestată de datele CNAS, conform cărora doar în ianuarie 2022 circa 5000 de persoane au solicitat stabilirea pensiei anticipate.

13. Potrivit Legii Nr.156 din 05.12.2019 cu privire la acordarea indemnizației în cazul decesului unuia dintre soți (publicat 13.12.2019 în Monitorul Oficial nr.367-377, art.242) [21] a fost acordat dreptul de a beneficia de indemnizații după decesul unuia dintre soți, beneficiar al pensiei pentru limită de vârstă.

În cazul decesului soțului, care a beneficiat de pensie pentru limită de vârstă mai puțin de 5 ani după stabilirea dreptului la pensie conform Legii nr.156/1998 privind sistemul public de pensii, soțului supraviețuitor i se acordă indemnizație lunară. Quantumul indemnizației se stabilește în mărimea pensiei pentru limită de vârstă în plată la data decesului beneficiarului de pensie, dar nu poate depăși suma a cinci salarii medii lunare, prognozate pe economie pentru anul în care a avut loc decesul persoanei. Indemnizația se acordă lunar, pentru o perioadă calculată conform formulei $T = 5 - p$, unde:

T – perioada pentru care soțul supraviețuitor va beneficia de indemnizație;

p – perioada în care soțul decedat a beneficiat de pensie pentru limită de vârstă.

Indemnizația se acordă dacă, la data decesului beneficiarului de pensie, soțul supraviețuitor a avut cel puțin 15 ani de căsătorie cu persoana decedată. Indemnizația se acordă indiferent dacă soțul supraviețuitor este sau nu beneficiar de pensii în sistemul public de pensii, cu condiția, că pensia aflată în plată a soțului supraviețuitor sau venitul lunar asigurat, realizat de către acesta în luna decesului soțului nu depășește de 1,5 ori minimul de existență pentru pensionari, conform datelor Biroului Național de Statistică, disponibile la momentul solicitării indemnizației.

14. În cadrul modernizării serviciilor publice, CNAS a extins practica de acordare a serviciilor electronice cetățenilor. De la 1 ianuarie 2022, pe portalul serviciilor publice sau pe site-ul CNAS, cetățenii pot depune cerere online pentru stabilirea pensiei pentru limită de vârstă, pensiei anticipate și pensiei de dizabilitate. Odată cu extinderea capacităților tehnice ale sistemului electronic al CNAS (probabil în anul 2023), va fi posibilă aplicarea online pentru toate categoriile de pensii. Procedura de solicitare a pensiei a fost simplificată pentru persoanele, îndreptățite să primească pensie moldovenească, dar care locuiesc în țările cu care Republica Moldova nu are acord de asigurări sociale. Dacă anterior aceștia trebuiau să vină în Republica Moldova și să solicite personal pensia, acum aceasta se poate face prin intermediul unui reprezentant autorizat.

ÎNCHEIERE

În procesul dezvoltării sale, sistemul de pensii al Republicii Moldova a suportat modificări semnificative, care au avut un impact semnificativ asupra funcționării sistemului de pensii, pe de o parte, și asupra nivelului asigurării cu pensii a cetățenilor, pe de altă parte. Evoluția acestuia poate fi împărțită în trei etape. Prima etapă – formarea sistemului național de pensii – cuprinde perioada de tranziție de la sistemul sovietic la sistemul de asigurări sociale. A doua etapă – introducerea principiilor de asigurare în funcționarea sistemului de pensii – s-a caracterizat printr-o orientare către obligativitatea asigurării sociale (toți angajați erau supuși asigurării cu pensii de stat obligatorii); dependența mărimii pensiei de durata stagiului de cotizare și de mărimea venitului; garantarea de către stat a obținerii pensiei minime; unificarea normelor de pensie; reducerea caracterului oneros al finanțării sistemului de pensii. A treia etapă – modernizarea sistemului de pensii – cuprinde perioada actuală a dezvoltării acestuia.

Timpul, care s-a scurs de la începutul funcționării sistemului de pensii al Republicii Moldova, este suficient pentru a oferi o evaluare obiectivă a inovațiilor legislative și normative din domeniu. Impactul realizării acestor inovații este, în mare parte, pozitiv. Dintre momentele cele mai semnificative am putea menționa următoarele:

1. Consolidarea principiului de asigurare a funcționării sistemului de pensii, ceea ce este, fără îndoială, un fapt pozitiv. În același timp, au apărut tendințe negative, cauzate de factorii

exogeni ai sistemului de pensii – demografic și macroeconomic.

2. Extinderea semnificativă a cercului persoanelor supuse asigurării de stat obligatorii. Cu toate acestea, includerea în această listă a militarilor, a persoanelor din trupele organelor afacerilor interne, a securității statului și a sistemului penitenciar nu a fost întru totul întemeiată. După cum arată practica mondială, condițiile de stabilire și mărimile pensiilor pentru aceste categorii de populație sunt reglementate prin legi separate și finanțate de la bugetul de stat, iar militarii și polițiștii nu fac defalcări în sistemul de asigurări sociale.

3. Introducerea procedurii de valorizare la calcularea venitului mediu lunar asigurat. Acest lucru a făcut posibilă creșterea semnificativă a mărimii pensiilor, stabilite după anul 1999.

4. Obținerea dreptului de reexaminare a pensiei pentru pensionarii, care și-au continuat activitatea de muncă după ieșirea la pensie.

5. Stabilirea unei pensii minime pentru limită de vârstă în cuantum de 2000 lei lunar pentru persoanele cu stagiul complet de cotizare.

6. Extinderea listei perioadelor necontributive, care sunt incluse în stagiul de cotizare.

7. Anularea condițiilor preferențiale de stabilire a pensiilor pentru unele categorii de cetățeni.

8. Majorarea vârstei standard de pensionare și a stagiului de cotizare, aceasta fiind o necesitate obiectivă, care asigură, într-o oarecare măsură, stabilitatea financiară a sistemului de pensii în contextul îmbătrânirii populației și creșterii duratei de viață.

9. Introducerea pensiei anticipate pentru limită de vârstă.

Această categorie de pensie a fost introdusă de două ori. Pentru prima dată, condițiile de stabilire și mărimea pensiei nu erau pe deplin întemeiate, ducând la o creștere bruscă a numărului de pensionari și fiind în contradicție cu principiile asigurării sociale obligatorii. Drept urmare, la finele anului 2017, această categorie de pensie a fost anulată. Pentru a doua oară, pensia anticipată pentru limită de vârstă a fost instituită la 1 ianuarie 2022. Dreptul de a o obține este strâns legat de durata perioadei de plată a contribuțiilor de asigurare de către cetățean.

10. Introducerea indexării cuantumurilor pensiilor.

În anul 2022 indexarea a fost efectuată o singură dată – la 1 aprilie (anterior se făcea la 1 aprilie și 1 octombrie), ceea ce va avea consecințe negative, întrucât în condițiile inflației ridicate, cuantumul real al pensiei indexate va scădea vertiginos.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. *Anuarul Statistic al Republicii Moldova 1994*. Chișinău: [S.n.], 1995. 420 p. ISBN 5-7790-0343-2.
2. *Anuarul Statistic al Republicii Moldova 1996*. Chișinău: Statistică, 1997. 528 p. ISBN 9975-9506-1-2.
3. *Anuarul Statistic al Republicii Moldova 2002 = Статистический ежегодник Республики Молдова*. Chișinău: Statistică, 2003. 572 p. ISBN 978-9975-78-932-5.
4. *Anuarul Statistic al Republicii Moldova 2005 = Статистический ежегодник Республики Молдова*. Chișinău: Statistică, 2005. 555 p. ISBN 9975-9828-2-4.
5. *Anuarul Statistic al Republicii Moldova 2012 = Статистический ежегодник Республики Молдова = Statistical yearbook of the Republic of Moldova*. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Chișinău: Statistică, 2012. 560 p. ISBN 978-9975-78-932-5 [citat 19.01.2022]. Disponibil: https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Anuar_Statistic/2012/anuar_2012_rom.pdf
6. *Anuarul Statistic al Republicii Moldova 2017 = Статистический ежегодник Республики Молдова = Statistical yearbook of the Republic of Moldova*. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Chișinău: Statistică, 2017. 485 p. ISBN 978 9975-53-928-9. [citat 17.03.2022]. Disponibil:

-
- https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Anuar_Statistic/2017/Anuar_statistic_2017.pdf
7. Asigurare Socială. In: *Buletin informativ al Casei Naționale de Asigurări Sociale a Republicii Moldova*. Chișinău, 2017, nr. 1(1), p. 8.
 8. BANCA NAȚIONALĂ A MOLDOVEI [citat 20.03.2022]. Disponibil: www.bnm.md
 9. BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI [citat 2.04.2022]. Disponibil: www.bnr.ro
 10. *Chișinău în cifre. Anuar statistic 2016 = Кишинэу в цифрах. Статистический ежегодник*. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Chișinău, 2017. 121 p.
 11. CNAS. *Rapoarte privind executarea bugetului asigurărilor sociale de stat pentru anii 2010-2016* [citat 13.03.2022]. Disponibil: <http://cnas.md/lib.php?l=ro&idc=439&t=/Rapoarte/Rapoarte-privind-executarea-BASS/Rapoarte-anuale-privind-executarea-bugetului-asigurarilor-sociale-de-stat>
 12. *Declarația universală a drepturilor omului* [citat 12.02.2022]. Disponibil: http://www.anr.gov.ro/docs/legislatie/internationala/Declaratia_Universala_a_Drepturilor_Omului.pdf
 13. Decretul Președintelui Republicii Moldova cu privire la crearea Fondului social al R.S.S. Moldova: nr. 60 din 16 ianuarie 1991. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 1991, nr. 1-2, art. 7 [citat 16.03.2022]. Disponibil:

- https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=82006&lang=ro
14. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la indexarea pensiilor: nr. 570 din 15 mai 2003. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2003, nr. 87-90, art. 604 [citat 24.02.2022]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=30052&lang=ro
15. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la indexarea pensiilor: nr. 278 din 22 martie 2004. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2004, nr. 50-52, art. 409 [citat 11.03.2022]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=14049&lang=ro
16. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la indexarea prestațiilor de asigurări sociale și a unor prestații sociale de stat: nr. 237 din 21 martie 2018. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2018, nr. 95-104, art. 270 [citat 18.02.2022]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=102194&lang=ro
17. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la indexarea prestațiilor de asigurări sociale și a unor prestații sociale de stat: nr. 162 din 08.09.2021. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2021, nr. 212-218, art. 367 [citat 20.02.2022]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=127712&lang=ro

18. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la instituirea Fondului social al Republicii Moldova: nr. 52 din 1 februarie 1991. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 1991, nr. 3-6, art. 59.
19. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova pentru aprobarea Strategiei reformei sistemului de asigurare cu pensii din Republica Moldova: nr. 141-XIV din 23 septembrie 1998. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 1998, nr. 108, art. 661 [citat 23.03.2022]. Disponibil:
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=78429&lang=ro
20. *Informație privind beneficiarii de pensii, alocații sociale de stat și indemnizații adresate familiilor cu copii, aflați la evidență Casei Naționale de Asigurări Sociale* [citat 30.03.2022]. Disponibil:
<http://cnas.md/lib.php?l=ro&idc=244&t=/Statistica/>
21. Legea cu privire la acordarea indemnizației în cazul decesului unuia dintre soți: nr. 156 din 05.12.2019. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2019, nr. 367-377, art. 242 [citat 21.03.2022]. Disponibil:
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=120899&lang=ro
22. Legea cu privire la asigurarea cu pensii de stat în Republica Moldova: nr. 437-XII din 27 decembrie 1990. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 1990, nr. 12, art. 326.
23. Legea pentru modificarea articolului 33 din Legea nr. 156/1998 privind sistemul public de pensii: nr. 168 din

- 06.12.2019 In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 367-377, art. 256 [citat 27.01.2022]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=119390&lang=ro
24. Legea pentru modificarea Legii asigurării cu pensii a militarilor și a persoanelor din corpul de comandă și din trupele organelor afacerilor interne nr. 1544-XII din 23 iunie 1993: nr. 282 din 16 decembrie 2016. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 472-477, art. 949 [citat 15.02.2022]. Disponibil: <https://www.legis.md/cautare/downloadpdf/96853>
25. Legea pentru modificarea și completarea Legii nr. 156/1998 privind sistemul public de pensii: nr. 317 din 22 decembrie 2017. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2018, nr. 1-6, art. 24 [citat 5.04.2022]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=121294&lang=ro
26. Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative: nr. 290 din 16 decembrie 2016. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2016, nr. 478-490, art. 964 [citat 13.03.2022]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105768&lang=ro
27. Legea pentru modificarea unor acte legislative: nr. 165 din 26.07.2018. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2018, nr. 333-335, art. 545 [citat 11.02.2022]. Disponibil: <https://www.legis.md/cautare/downloadpdf/105521>

28. Legea privind alocațiile sociale de stat pentru unele categorii de cetățeni: nr. 499-XIV din 14 iulie 1999. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 1999, nr. 106-108, art. 512 [citat 11.03.2022]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=119472&lang=ro
29. Legea privind modificarea și completarea unor acte legislative: nr. 399-XVI din 14 decembrie 2006. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2007, nr. 39, art. 169 [citat 12.03.2022]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=107021&lang=ro
30. Legea privind pensiile de asigurări sociale de stat: nr. 1485-XV din 22 noiembrie 2002 pentru modificarea articolului 41 din Legea nr. 156-XIV din 14 octombrie 1998. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2002, nr. 161, art. 1264 [citat 18.02.2022]. Disponibil: <https://www.legis.md/cautare/downloadpdf/15428>
31. Legea privind sistemul public de asigurări sociale: nr. 489-XIV din 08 iulie 1999. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2000, nr. 1-4, art. 2 [citat 18.02.2022]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=121297&lang=ro
32. Legea privind sistemul public de pensii: nr. 156-XIV din 14 octombrie 1998 (republicată în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2004, nr. 42-44, art. 247). In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 1998, nr. 111-113, art. 683 [citat 11.03.2022]. Disponibil:

- https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=121294&lang=ro
33. MINISTERUL SĂNĂTĂȚII, MUNCII ȘI PROTECȚIEI SOCIALE AL REPUBLICII MOLDOVA. Raport Social Anual 2002. Chișinău, 2003. 108 p.
 34. MINISTERUL SĂNĂTĂȚII, MUNCII ȘI PROTECȚIEI SOCIALE AL REPUBLICII MOLDOVA. Raport Social Anual 2003. Chișinău, 2004. 153 p.
 35. MINISTERUL SĂNĂTĂȚII, MUNCII ȘI PROTECȚIEI SOCIALE AL REPUBLICII MOLDOVA. Raport Social Anual 2006. Chișinău, 2007. 105 p.
 36. MINISTERUL SĂNĂTĂȚII, MUNCII ȘI PROTECȚIEI SOCIALE AL REPUBLICII MOLDOVA. Raport Social Anual 2010. Chișinău, 2011. 192 p.
 37. MINISTERUL SĂNĂTĂȚII, MUNCII ȘI PROTECȚIEI SOCIALE AL REPUBLICII MOLDOVA. Raport Social Anual 2011. Chișinău, 2012. 176 p. [citat 21.03.2022]. Disponibil:
<https://old.msmps.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport-social-2011.pdf>
 38. MINISTERUL SĂNĂTĂȚII, MUNCII ȘI PROTECȚIEI SOCIALE AL REPUBLICII MOLDOVA. Raport Social Anual 2015. Chișinău, 2016. 166 p. [citat 23.03.2022]. Disponibil:
<http://www.mmmpsf.gov.md/sites/default/files/document/attachments/rsa2015.pdf>
 39. MINISTERUL SĂNĂTĂȚII, MUNCII ȘI PROTECȚIEI SOCIALE AL REPUBLICII MOLDOVA. Raport Social Anual 2016. Chișinău, 2017. 205 p. [citat 26.03.2022].

- Disponibil: <https://ms.gov.md/wp-content/uploads/2020/10/RAPORT-SOCIAL-ANUAL-2017.pdf>
40. MINISTERUL SĂNĂTĂȚII, MUNCII ȘI PROTECȚIEI SOCIALE AL REPUBLICII MOLDOVA. Raport Social Anual 2019. Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova. Chișinău, 2020. 174 p. [citat 28.03.2022]. Disponibil: https://ms.gov.md/wp-content/uploads/2021/05/RAPORT-SOCIAL-ANUAL_2019.pdf
 41. NATIONAL BUREAU OF STATISTICS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA. *Population and demographic processes*. Statistical databank [citat 24.03.2022]. Disponibil: <http://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/en/20%20Populatia%20si%20procesele%20demografice/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774>
 42. OECD. *Pensions at a Glance 2017. OECD and G20 Indicators*. Paris: OECD Publishing, 2017. 167 p. ISBN 978-92-64-28749-5 (print), ISBN 978-92-64-28750-1 (PDF), ISBN 978-92-64-28751-8 (Epub) [citat 27.01.2022]. Disponibil: https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/pension_glance-2017-en.pdf?expires=1657692562&id=id&accname=guest&checksum=AE180807C1A1837A319C42F888E38D51
 43. ROJCO, A., STREMENOVSCAIA, Z. Comparative analysis of the pensions level of the population of Moldova and other countries. In: *Economic Growth in Conditions of Internationalization*: international scientific and practical

- conference, V-th edition, 21-22 octombrie. Chișinău: IEFS, 2010, vol. II, pp. 31-36. ISBN 978-9975-4087-69. [citată 21.03.2022]. Disponibil: https://ince.md/uploads/files/1303979729_volumul_2-conferinta-saitl.pdf
44. ROJCO, A., STREMENOVSCAIA, Z. Perfecționarea mecanismului de indexare a pensiilor în Republica Moldova. In: *Economie și sociologie*. 2007, nr. 2, pp. 62-69. ISSN 0236-3070.
45. ROJCO, A. Ridicarea vârstei de pensionare în Republica Moldova: argumente „pro” și „contra” = Increasing retirement age in Republic of Moldova: “pros” and “cons”. In: *Economie și sociologie*. 2011, nr. 2, pp. 193-203. ISSN 1857-4130.
46. НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ [citată 12.02.2022]. Disponibil: www.bank.gov.ua
47. РОЖКО, А. Повышение финансовой устойчивости пенсионной системы Республики Молдова: проблемы и решения. В: *Известия Уральского государственного экономического университета*. 2012, 3(41), сс. 34-35. ISSN 2073-1019 [citată 11.03.2022]. Disponibil: http://science.usue.ru/attachments/732_Izvestiya_3%2841%29-2012.pdf
48. РОЖКО, А. Проблемы развития пенсионной системы Республики Молдова. In: *Analele Științifice ale Universității Cooperatist-Comerciale din Moldova*. Chișinău: UCCM, 2012, vol. XI, partea a doua-2013. pp. 137-143. ISSN 1857-1239, ISBN 978-9975-4095-0-6.

49. ФЕДЕРАЛЬНАЯ СЛУЖБА ГОСУДАРСТВЕННОЙ
СТАТИСТИКИ [citat 27.02.2022]. Disponibil:
www.gks.ru/
50. ЦЕНТРАЛЬНЫЙ БАНК РОССИЙСКОЙ
ФЕДЕРАЦИИ [citat 17.03.2022]. Disponibil:
www.cbr.ru

Echipa redacțională a Serviciului Editorial:

Redactor-șef: Lidia POPA

Tehnoredactare: Ecaterina HEGHEA

Designer copertă: Alexandru SANDULESCU

Bun de tipar 19.07.2022. Tirajul 100 ex.

Coli de autor 3,1. Formatul A5. Com.3

Complexul Editorial, INCE, 2022

MD 2068, Chișinău, str. Ion Creangă, 45.

fax. (+37322) 74-37-94, tel.: (+37322) 50-11-30

www.ince.md, lidia.popa@ince.md